

كوردستان و ييويستى دەرچواندنى ياساى شارستانى

د. سامان فوزی عمر

زانكۆى گەشەپىدانى مرۆپى

doi:10.23918/ilic2018.02

پێشەكىي

یاسای شارستانی که به عهره بی پنیده گوتریّت (القانون المدنی) و به ئینگلیزی (Civil law) به یه کیّك له گرنگترین و بنچینه بیترین یاساکانی پنگخستنی ژیانی کۆمه لاّیه تی ودارایی تاکه کان داده نریّت. ئه م ناوه ده گه پیّته و به پیّش زایین به سهر سهرده می ئیمپراتقریه تی رۆمه کان ته نانه ت سهرده مینگیش پنیده گوترا یاسای هاولّاتی، کاتیّك ئه م یاسایه یان به سهر هاولاتیه کانی خویان جیّبه جیّ ده کرد له به رامبه ر یاسای گه لان (القانون الشعوب) که به سه ر بینگانه و بیانیه کانی ژیّر رکیّفی ئیمپراتقریه ته که ده سه پیّنرا . تا ورده ورده مانا کونه که ی گوردرا بو ئه و یاسایه ی که پهیوه ندی و کاروباره تاییه ته کانی که سه کانی پیّکده خست له به رامبه ر یاسای گشتی که پهیوه ندار بوو به مافی گشتی و کاروباره کانی ده ولّه ته وه به به یاسایه ده گوتریّت که پهیوه ندی و ده دوله ته و یاسایه ده گوتریّت که پهیوه ندی و کاروباره تاییه ته کاروباره تاییه ته کان پیّکده خات به تاییه تی له روی مولّه و داراییه وه . جا نه و که سه سروشتی یان مه عنه وی کاروباره تاییه تی بان بیانی بیّت مه گه ر نه و پهیوه ندیانه به یاسایه کی دیکه ی سه ربه خوّ و تاییه تی تر ریّک خرا بیّت وه ک یاسای هاولاّتی یان بیانی بیّت. مه گه ر نه و پهیوه ندیانه به یاسایه کی دیکه ی سه ربه خوّ و تاییه تی تر ریّک خرا بیّت وه ک یاسای بازرگانی و یاسای سه لماندن و یاسای کومیانیاکان و باسای کارو یاسای مافی دانه رو ... هند .

ههرچی بابهتهکانی ژنهیّنان و جیابونهوهو میرات و وهسیهته ئهوه ئهگهرچی لهبهشیّك لهولاّتانی جیهان وهك فهرهنسا و سویسرا ههر لهناو یاسای شارستانی ریّکخراوه به لاّم لهزوّربهی ولّاته ئیسلامیهکاندا وهك عیّراق و میسر وسوریا بهپشتبهستن بهبنهماکانی شهریعهتی ئیسلامی لهیاسایه کی جیاواز و سهربه خوّ ریّکخراوه، که یاسای کاروباری کهسی یه (قانون الاحوال الشخصیة).

که واته یاسای شارستانی یاسایه کی زور گشتگیره و پهیوه نداره به همه موو که سیکه وه، چونکه ره نگه هه ندیک له یاسای له یاسای پهیوه ندار نه بن به هه موو که سیکه وه یان به دریزایی ژیانیان جاریک به سه ریاندا جیبه جی نه کریت وه ک یاسای بازرگانی و یاسای سیزاکان و روزنامه گه ری و مافی دانه ر سه دانه ر به هاندیک جار هه فتانه و روزانه ته نجامی ده ده ن وه ک کرین و کرون و مانگانه و مانگانه و به نمی ده ده نه نمی ده ده نه نمی دان و قه روز و به ریرسیاریتی شارستانی و قه ره بوکردنه و ه و خاوه نداریتی و سه د.

بۆیه دەستبردن بۆ دەرچواندنی ئەم یاسایه لەكوردستان بەزمانی كوردی بەگرنگترین هەنگاوەكانی پیشخستنی یاساكان و بەكوردی كردنیان دادەنریّت، لەهەمان كاتدا بەقورسترین هەنگاویش دادەنریّت، بەتایبەتیش ئەگەر بىزانین ئەم ياسایه لەروی قەبارەوە بەگەورەترین یاسای هەر كیانیّكی سیاسی دادەنریّت و ژمارەی مادەكانیشی هەمیشه هەزاران تیدهیهریّنیّ. ئەمە جگە لەوەی بەبنچینەو مەرجەعی زۆربەی یاساكانی دیكەش دادەنریّت.

گرنگی ئەم توپزینەرەپە

گرنگی ئهم توپژینهوهیه لهو خالهوه سهرچاوه دهگریت که دهیهویت پرسی ههلوهشاندنهوهو گورینی یاسای شارستانی عیراقی سالی ۱۹۰۱ بخاتهبهر باس وگفتوگو، بهتایبهتی لهههرییمیکدا که خوی به پیی دهستوری ولاته که دهسه لاتی ده رچواندنی یاساکانی ههیه وگهلیکیشی تیادا ده ژی که جیاوازه لهگه لی عهره به کهیاسای شارستانی عیراقی بو ده رچوینراوه دههمان کاتدا هاواریکه بو به کوردیکردنی یاساکان بهتایبهتی یاسای شارستانی که یاسای ههموو تاکه کانی کومه لگایه بی جیاوازی، بو باشتر تیگهیشتن و نزیککردنه وهی له و کومه لگایه ی تیایدا جیبه جی ده کریت نهمه جگه له وهی ههولاانیکیشه بو گورانکاری و پیشخستنی بنه ما یاساییه شارستانیه کان به جوریک گونجاوبیت لهگه ل کومه لگای کوردستانی له سهرده می نیستادا.

ههر بۆیه ئهم تویزینهوهیه بهوردی دهستی خستۆته سهر گرنگترین ئهو پاساو و پالنهرانهی لهپشت داواکاری بهکوردی دانانی یاسایه کی تازهی شارستانیه بۆ ههریّمی کوردستان، ئهمه جگه لهوهی ئهو ههنگاوانه شی دیاری کردووه که پیّویسته بگیریّته بهر بو بهدهستهینانی ئهو ئامانچه، ههموو ئهمانه ش بهپشتبه ستن به ئه زموونی چهند ولاتیّکی وهك فهره نساو میسرو ئوردن و تورکیا لهچونیه تی دهرچواندنی یاسای شارستانیان.

ئاستەنگەكانى ئەم تويزينەرەيە

له كاتى نوسىنى ئەم توڭرىنە وە يەدا توشى كۆمەلىك ئاستەنگ بوين، كە گرنگترىنيان:

۱– نوسین و تویژینه وه لهبواری یاسای شارستانی بهزمانی کوردی کاریّکی ئیّجگار قورسه بهم هوّیه شه وه زوّر کهمن نه و تویژینه وانه ی به زمانی کوردی نوسرابن و پهنگه ژماره یان لهژماره ی په نجه کانی مروّق تیّپه پ نه کاردی بیّگومان نه مه شه له به ر چه ند هوّکاریّکه له وانه: له رابردودا به گویّره ی پیّویست کاری پیّویست بو پیّشخستنی زمانی کوردی و دروست کردنی و شه و زاراوه ی تازه نه کراوه، له هه مان کاتدا نه بوونی ویست و نیراده یه کی به هیّز بو خزمه تکردن و گرنگیدان به زمانی کوردی له لایه ن به شیّک له تویّژه ره یاساییه کانه وه ، نه مه جگه له هوّکاره سیاسی و زانستی و کلتوریه کانیش، وه ک درایه تیکردنی زمانی کوردی له لایه ن سیسته مه سیاسیه کانی عیّراق و به شیّک له ماموّستیانی نه ته وه سیاسیه کانی عیّراق و به شیّک له ماموّستیانی نه ته وه و از دو باوه ربون به وه ی نوسین له بواری یاسا پیّویسته به زمانی عه ره بی و بیانی بیّت ده نا له روی زانستیه و لاوازده بیّت.

۲- کهمی ئه و سهرچاوانه ی له هه نگاو و چۆنیه تی دانانی یاسای شارستانی دواوه، به به راورد به و سهرچاوانه ی را قه ی ناوه رؤکی ئه و یاسایانه یان کردووه.

۳− لایهنی سایکوّلوّژی وشکاندنی دوّخی باو وقالبگرتوو ئاستهنگیکی دیکهی تویّژینهوهکه بوو، چونکه به لای که سانیّکهوه ئاساییه لهسهر ههندیّك ناونیشانی بابهتی بنوسن که دهیان تویّژینهوهیان لهسهر کرابیّ و رهنگه سودیّکی ئهوتوّشی بو کوّمهلّگاو پیشخستنی زانستی یاسا نهبیّت، به لام به لایانهوه ئاسایی نهبیّت لهسهر بابهتیّکی شکلّی تویّژینهوه بکهن که خهمی زوّرینه ی کوّمهلّگاکهیانه.

۳ مه لبژاردنی زمانی کوردی بر نوسینی تویزینه وه که لای هه ندیک خالیکی نه رینی یه ، به به لگه ی ئه وه ی به شیک له گو قاره یاساییه کانی هه ریمی کوردستان ئاماده نین ته نانه ت تویزینه وه یه که به زمانی کوردی نوسرابیت بلاو بکه نه وه (۱) ، له کاتیک دا زمانی کوردی له پال زمانی عه ره بی زمانی فه رمی یه له سه رتاسه ری ولاتی عیراق چ به گویره ی ماده ی (۱) ی ده ستوری عیراقی سالی ۲۰۰۵ وه یان به گویره ی ماده (۲) له یاسای زمانه فه رمیه کانی هه ریمی کوردستان ژماره (۲) ی سالی ۲۰۱۵.

⁽۱) رۆرن ئەو گۆۋارە ياساييانەى كوردستان كە تا بەروارى نوسينى ئەم بابەتە(سەرەتاى٢٠١٦)ئامادە نىن ھىچ تويۆينەوەو بابەتىك بەزمانى كوردى بالاوبكەنەوە، لەوانە گۆۋارى (دراسات قانونية وسياسية) كە كۆلىخى ياساو راميارى زانكۆى سلىنمانى دەرىدەكات، لەكاتىكدا تەنانەت بەگويرەى ياسا بەركارەكانىش زمانى كوردى زمانى فەرمى ياساودادگاكانە. بروانە مادە(٤)لەياساى زمانە فەرمىيەكانى ھەرىنىي كوردستان ژمارە(١)ىسالى٢٠١٤.

ئامانجەكانى ئەم توپزينەوەيە

گرنگترین ئه و ئامانجانه ی که مهبهستمانه له پیکای ئه م تویزینه وه یه به ده ستی به پینین بریتی یه له وه ی له پال هه نگاوه سیاسی و ئابوری و روّشه نبیریه کان بو پیشخستنی کوّمه لگا به ئاراسته ی به هیزکردنی پیکه ی هه دریمی کوردستان، هه نگاوی ده رچواندنی یاسا کوردستانیه کانیش ده ست پی بکه ین بو پیشخستن و باشتر ریکخستنی ئه و کوّمه لگایه، چونکه یاسا له پال ئه وه ی ئامراز یکه بو ریکخستن، ئامراز یکیشه بو پیشخستن ئه گه ربه زانستی مامه له ی له گه لا ا بکریت.

یاسای شارستانی عیّراقی سالّی ۱۹۰۱ بهههموو پیّوهریّك کاتی پیّداچونهوهیه کی سهرتاسه ری و ههموار کردنی هاتووه، تهنانه ته نامتانه عیّراقیش لهههشتاکانی سه دهی رابردوو به فه رمی لیژنه ی ئاماده کردنی یاسایه کی تازه ی شارستانی پیّکهیّنراو به لاّم له به رچهند هرٚکاریّکی تاییه ت به بارود و خی سیاسی ده ولّه تی عیّراق کاره که سه ری نهگرت، جا ئهگه ربی عیّراق بهگشتی ده رچواندنی یاسایه کی تازه جاریّك پیّویست بیّت ئه وا بیّ ههریّمی کوردستان چهندین جار پیّویسته چونکه بارود و خی کوّمه لاّیه تی و کلتوری و ئابوری وزمانی جیاوازه.

بۆیه ئامانج له نوسینی ئهم تویژینهوهیه جگه لههه نسهنگاندنی پاساو و به نگهی زانستی یه بق ده رچواندنی یاسایه کی پیشکه و تووی تایبه تمهند به ههریمی کوردستان، لهههمانکاتدا دهستنیشان کردنی ئه و ههنگاوانه شه که ده بی بگیریته به ربخ به دیهینانی ئه و ئامانجه ی سهره وه .

میتزدی نوسینی ئهم تویزینهوهیه

له ئامادهکردنی ئهم تویزینهوهیه سود له دوو میتودی سهرهکی وهرگیراوه: یهکهمیان، میتودی ئیستقرائی یه (المنهج الاستقرائی) بهمانای بهکارهینانی چهند راستیه کی به ش به شی دیاریکراو بو ده رئه نجامیکی گشتی، بهمهبهستی خستنه رووی گرنگترین پالنه ره یاسایی و کومه لایه تی و واقعیه کانی ده رکردنی یاسایه کی شارستانی له ریّگای هه لاسه نگاندنی دوخی یاسای کارپیکراوی شارستانی عیراق دوای تیپه رپونی زیاتر له (۱۵) سال به سهر ده رچونیدا، له پال پیویستی در ناستیانه ی بونی یاسایه کی شارستانی که ره نگدانه وه ی واقع و خواستی کومه لگای هه ریّمی کوردستان بیّت.

وه دوهمیان میتودی بهراوردکاری یه (المنهج المقارن) که بهراوردی ههنگاوهکانی ئامادهکردنی یاسای شارستانی لهچهند وولاتیکی وه که فهرهنساو تورکیاو میسرو ئوردن و عیّراق کراوه بهمهبهستی سوود وهرگرتن لیّیان لهدیاری کردنی گونجاوترین ئه و ههنگاوانه ی که پیّویسته له ههریّمی کوردستان بگیریّته به ربی سهرکهوتن لهده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستان بویه کهمجار لهمیّژووی کوّن و تازه و هاوچه رخی خوّیدا. بهمانایه کی دیکه راسته کوردستان یاسای شارستانی تاییه ت به خوّی نیه بو به راوردکردنی لهگه ل ولّاتانی دیکه، به لم به راوردکردنیان لهههنگاوهکانی ده رچواندنی

یاسای شارستانی چهند ولاتیک کردووه بن دهستنیشانکردنی باشترین وراستترین ههنگاو بن دهرچوندنی یاسای شارستانی کوردستان.

ييكهاتهى تويزينهوهكه

بهمهبهستی بهدیهیّنانی ئامانجهکانی ئهم کاره زانستیه، ناوهریّوکی تویّژینهوهکهمان دابهشکردووه بـێ دووبـهش و هـهر بهشیّکیش لهچهند تهوهرو ههر تهوهریّکیش لهچهند باسیّك پیّك دیّت.

بهشی یه که ممان ته رخان کردووه بر خستنه روی پالنه ره کانی ده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستان، که له دوو ته و مرد بر ته و مرد بر ته و کرمه لایه تیه کانمان کردووه، هه رچی به شی دووه میشه ئه وا ته رخانمان کردووه بر هه نگاوه پراکتیکیه کانی ده رکردنی یاسای شارستانی کوردستان که له سی ته وه ردا با سی چونیه تی ئاماده کردنی پروژه یاساکه و پاشان بلاوکردنه و هی به مه به ستی پیداچوونه و هی و دواتر روّلی په رله مانمان له و پروسه یه دا باس کردووه، دواجار تویژینه و هکه مان به کومه لیّك ده رئه نجام و پیشنیاز کوتایی پیهیناوه.

بەشى يەكەم

پالنهرهکانی دهرچواندنی (۲) یاسای شارستانی کوردستان

لهم بهشهدا ههولدهدهین وهلامی چهند پرسیاریکی گرنگ بدهینه وه لهوانه: لهبهرچی پیّویسته کوردستان یاسای شارستانی خوّی ههبیّت لهکاتیّکدا هیّشتا ههریّمیّکه لهچوارچیّوهی ولاّتی عیّراقی فیدرالرّو یاسای شارستانی عیّراقیش لهسهرتاسه ری نهم ولاّته ههر لهسالی ۱۹۰۳ تاوه کو کاتی نوسینی نهم تویّژینه وه یه بهرکاره ؟!

ئایا ده کری یاسایه کی باشتر له یاسای شارستای عیّراق ده ربچویّنریّت له کاتیّکدا ئه و یاسایه له رابردودا به یه کیّك له یاسا باشه کانی ناوچه که ئه ژمار کراوه و له دانانیشیدا سودی له یاسای شارستانی فه ره نسی و شه ربعه تی ئیسلامی و دابونه ریّتی خه لکه که ش و مرگرتووه ؟! ئایا که موکوریه کانی یاسای شارستانی عیّراق و لیّکه و ته خراپه کانی له سه رکومه لگای کوردستان هیّنده زوّر و گه وره یه تاوه کو خوّمان به ده رجواندنی یاسایه کی دیکه سه رقال بکه ین؟!

ههولّی وه لأمدانه وه ی ههموو ئه و پرسیارانه و چهندین پرسیاری دیکه لهم به شهدا ده دهینه وه به دابه شکردنی بن دوو ته وه ری سه ره کی اله یه که میاندا له سه ریالنه ره یاساییه کان و له دووه میشدا له سه ریالنه ره کومه لایه تیه کان قسه ده که ین.

⁽۲) مەبەست لە وشەى دەرچواندن پرۆسەى دەركردن وهێنانەڗيانى ياسايە(عمليە التشريع)نەك ئەوە ھەنگاوەى كەدەسەڵاتى جێبەجێكردن دەدات. دواى پەسەندكردنى ياساكە لەپەرلەمان پێيھەڵدەستى ولەژێر رۆشنايى بنەماى جياكردنەوەى دەسەڵاتەكان فەرمانى جێبەجێكردنى دەدات.

تەرەرى يەكەم: يالنەرە ياساييەكان

لیّرهدا قسه لهسهر واقعی یاسای شارستانی عیّراقی ده کهین دوای تیّپه پربوونی زیاتر له ۲۰ سال بهسهر دهرچونی، ئایا ناوه پروّکی ئه م یاسایه هه له و کهموکو پیه کی هیّنده زوّری تیادا ده رکه وتووه که پیّویست به چاوپیّداخشانه وه بکات؟ ئایا لیّکترازانیّك لهنیّوان واقعی کوّمه لگای کوردستان به تایبه تی و عیّراقی به گشتی له گه لا فه لسه فه و رههه نده ئه خلاقیه کانی ئه م یاسایه دروست بووه که پیّویست بکات یاسایه کی دیکه ی گونجاو تری بو ئاماده بکری و به به رییدا بکریّته وه ؟ وه ئایا دادگاکان تاوه کو ئیّستا ده توانن داد په روه ری له ریّگای پیاده کردنی ئه م یاسه یه وه بهیّننه دی و ئایا هیچ گرفتیّکی ئه وتویان له گه لیّدا بو دروست بووه ؟

لهم تەوەرەدا لەرنگاى سى باسەوە ھەول دەدەين وەلامى ئەم پرسىيارانە بدەينەوەو پەنجە بخەينە سەر گرنگترين پالنەرە ياسايەكانى دەرچواندنى ياسايەكى شارستانى گونجاوتر بۆ كوردستان.

باسى يەكەم: زۆرى ماددە ھەلوەشاوەكانى ياساى شارستانى عيراق

ئهگهرچی یاسای شارستانی عیراق له بنهرهتدا ۱۲۸۲ ماده یه، بهلام لهنیستادا نه و مادانه ی که به کرده یی بهرکارن له و رامه که که متره و دهیان و بگره سهدان مادده ی لیهه لوه شاوه ته وه، بو نمونه له ماده ٤٤٤ تا ٥٠٨ که ده کاته ٦٢ مادده و تاییه ته به سه لماندنی پابه ندبوون (اثبات الالتزام) هه لوه شاوه ته وه کار به یاسای سه لماندنی ژماره ۱۹۷۷ی سالّی ۱۹۷۹ ده کریّت، وه همه روه ها ده رچواندنی یاسای تاییه ته به نور شمتن و به کریّدانی مولّکی ده ولّه تک دواترینیان ژماره ۲۰۱۲ سالّی ۲۰۱۲ ویاسای ریّک نستنی مافه کانی ته صه روف له سه ر زهوی کشتوکالّی که له لایه ن په پله مانی کوردستانه وه ده درچووه به ژماره ۱ی سالّی ۲۰۱۲ ویاسای ریّک نستنی مافه کانی ته صه روف له سه ر زهوی کشتوکالّی که له لایه ن په پله مانی کوردستانه وه ده درچووه به ژماره ای سالّی ۲۰۱۲، ۱۳۲۱ ، ۱۲۱۲ ، ۱۲۱۹ ، ۱۲۱۹ . ۱۲۹۰ ... هتد)، له گه ل چهندین ماده و بابه تی دیکه که چهندین سالّه کاریان پی ناکری و به کرده یی هه لوه شاونه ته وه به تاییه تی دوای ده رچواندنی چهندین بریارو یاسای دیکه که له نئیستادا به کارن له وانه : یاسای توماری خانوبه ره ژماره ۲۱ سالّی ۱۹۹۷ و یاسای چاودیری ناکامه کانی ژماره ۸۷ی سالّی ۱۹۸۰، نه مه جگه له سرکردنی به شیکی زوّری نه و ماددانه ی که تاییه تن به به کریّدانی خانووبه ره ژماره ۲۸ی سالّی ۱۹۷۹، شه مه جگه له سرکردنی به شیکی زوّری نه و ماددانه ی که تاییه تن به به کریّدانی خانووبه ره ژماره ۷۸ی سالّی ۱۹۷۹ی هه موارکراو نه نیستادا زیاتر له ۱۰۰ ماده ی یاسالک کاری پیّنه کریّدانی خانووبه و مادده ی دیکه شدی که له کاتی خوّیدا هه موارکراونه ته وه و مادده ی دیکه کاری پیّنه کریّت و هه لوه شابیّته وه نه وا ده یان مادده ی دیکه شده که له کاتی خوّیدا هه موارکراونه ته وه مادده ی دیکه کاری گریّوته وه و مادده ی دیکه که که کاری گریّوته وه و مادده ی دیکه که که که کاتی گریّوته وه و مادده ی دیکه که که کاتی گریّوته وه و

هەلۆەشاندنەوەو گۆرانكارى لەسەدان مادەى ياسايى كاريّكى ئاساييە بۆ ياسايەك كە زياتر لە (٦٥) سال بەسەر دەرچونىدا تىپ دربوبىت، چونكە ئەگەرچى لەسالى ١٩٥١ ياساكە پەسەندكراو لەسالى ١٩٥٣ كەوت بورى جىنبەجىخىردنەوە، بەلام ھەنگاوە سەرەتاييەكانى دەرچواندنى ئەم ياسايە دەگەرىختەۋە بى سالى ١٩٣٣ كاتىك لىرىنەى يەكەم بى ئامادەكردنى ياساكە پىكەينىراو دواتىر لەسالى ١٩٣٦ لىرنەيەكى دىكە پىكەينىرا كە زياتىر كارى لەگرىدەسىتى فرۆشتى كىردو تا لەسالى ١٩٤٣ بەسەرۆكايەتى (دكتۆر عبدالرزاق احمد السنهورى) دوا لىرنەيى ئامادەكردنى ياساكە دابنرىت. (٢٠)

کهواته ئهو یاسا ۱۳۸۳ مادهییهی شارستانی عیّراق ئهگهر لهههردوو سال جاریّك دوو مادهی لیّههلّوهشابیّتهوه وهك وهلاّمدانهوهیهك بر گورانی کوّمهلاّیهتی و فهلسهفهی ئابوری ولاّت ئهوا لهئیّستادا زیاتر له ۱۰۰ مادهی لیّههلّوهشاوهتهوه. بیّگومان دهیان و سهدان مادهی دیکهشی پیّویستی بهگورانکاری و ههلّوهشانهوه ههیه (۱) به جوّریّك کهم نامهو تویّرینهوهی زانستی ههیه لهبواری یاسای شارستانی نوسرابیّت وئاماژهی بهمادهیه کی ههلّوهشاوه و کارپیّنه کراو نهکردبیّت وهیان رهخنهی لهمادهیه کی یان زیاتری یاساکه نهگرتبیّت.

باسى دووهم: ييويستى ههمواركردنهوهو تازهكردنهوهى ياساى شارستانى عيراق

وهك ئاشكرایه یاساكان رهفتاری كۆمهلآیهتی ریكدهخهن، ئهو پهفتارانهش لهكۆمهلگایهك بـۆ یـهكینكی دیكهو لـهكاتیك بـ و كاتینك دیكه دهگوریت، ههر بویه یاسای ولاتینك لـهولاتینكی دیكه جیاوازه... ئهمه جگه لـهو جیاوازیـهی لهیاسای سهردهمه جیاوازهكانی یهك ولاتدا دهبینریت.

لهم روهوه جینی (Geny)^(۰) که یاساناسیکی گهورهی فهرهنسی یه لای وایه بنهما یاساییهکان پیویسته لهههردوو روی شیوهیی و بابهتی سهیر بکریّت، ئهگهر لایهنه شیوهییهکه بریتی بیّت لههونهری لهقالب گرتنی بیروّچکه یاساییهکه لهرییّگای بهکارهیّنانی گونجاوترین وشهو دهربرین و باشترین ریزبهندی و دابه شکاری بو بابهت و مادهکان، ئهوا کروّك و ناوهروّکی بنهماو ریّسا یاساییهکان که لایهنه بابهتیهکهی پیّکدههیّنن کوّمهلیّك فاکتهر به شداری لهدروستبوونی دهکهن، که بهشیّوازیّکی گشتی ئهو فاکتهرانه دهکوریّن بهچوار گروپی سهرهکی یهوه (۱۰):

^(۲) بروانه هۆکارهکانی دهرچواندن (الاسباب الموجبة)ی پاسای شارستانی عیّراق ژماره ٤٠ی سالّی ١٩٥١.

⁽٤) لهباسى دواتردا زياتر لهسهر ئهم بابهته دهوهستين.

^(°) فرانسق جینی (۱۸۲۱–۱۹۰۹) گهوره بیرمهندو رافهکاری بواری یاساو فهلسهفهی یاسایه، مامقستاو پاشان راگری کوّلیّجی مافی زانکوّی نانسی بووه لهفهرهنسا، لهپهرتوکه بهناوبانگهکانی: (میتوّدهکانی رافهکردنو سهرچاوهکانی یاسای تایبهتی دانراو) و (زانست و داپشتن). بروانه:الدکتور سلیمان مرقس، المدخل للعلوم القانونیة، الطبعة العالمیة، القاهرة۱۹۲۷، ص۲۶۱

⁽¹⁾ الدكتور حسن كيره، المدخل الى القانون، منشأة المعارف بالاسكندرية، من غير سنة طبع، ص١٤١-١٤٧.

۱-فاکتهری واقعی و سروشتی: وهك پیکهاتهی فسیولوچی مروّق و ئه و ژینگهیهی تیایدا ده ژی و ئه و بارودوّخه ئابوری و سیاسی و ئاینییهی له کوّمه لگاکه دایه.

۲-فاکتهری میژوویی: ههموو ئهو ریسا و بنهمایانهی ریخکستنی ژیانی مروّق دهگریتهوه که میـژوو چهسپاندویتی و بووه به بهشیک له کلتوری ههر کومه لگایه ک بو چارهسهرکردنی کیشهکان. وه ئهگهرچی به تیپه پربونی کاتو به هوی ئه زمونی زوّرهوه متمانه ی کومه لگای به ده ست هیناوه به لام مهرج نیه نهگوربن و ده شی زوّر به هینواشی ههندیکیان گورانکاریان به سهردابیت، لهم روهوه ماده می یاسای شارستانی عیّراق ده لیّت:نکولی ناکریّت له وهی حوکمه کان به گورانی سهرده مه کان ده گوریت.

۳-فاکته ری عهقلّی: رهخنه گرتن و تیفکرینی یاساناسان ههمیشه روّلیّکی گهوره دهبینیّت لهباشتر کردن و پیشخستنی ئه و ریّساو بنه ما یاساییانه ی که فاکته رهکانی پیشو و دروستیکردون له ریّگای هانابردن بی میتوّده زانستیه کانی وه ک شیکاری و به راوردکاری و نه زموونی و ... هند.

بهگویرهی ئهم فاکتهره و فاکتهری میدژوویی، که پیشووتر ئاماژهمان پینی کرد دهبوایه چهندین گریبهستی وهك سهرقفلانهی دوکان و کرینی ئۆتۆمبیل وهتد که رۆژانه ئهنجام دهدریت و زۆر بلاوه لهکۆمهلگادا چارهسهریکی یاسایی گونجاوتری بو بدوریته و بو پیکخستنی پهیوهندیه کومهلایهتیهکان، نهك بهگریبهستیکی پوچهلاو بهتال دابنریت و دادگاکان هیچ حیسابیکی ئهوتوی بو نهکهن وهیان زیانی مهعنه وی ئهگهر له ئهنجامی پابهندنه بون بهگریبهستیکه وهبیت قهره بورکیته وه.

3-فاکتهری نمونه ی (مثالی): یاسا تهنها بهرگیّك نیه بهقه د بالآی کۆمهلّگا دورابیّت و رهنگدانهوه ی دهقاودهقی بارودوّخه باوه کان بیّت، بهلّکو دهبیّت پالنهریّکیش بیّت بو پیشکهوتنی ئه و کوّمهلّگایه و به دیهیّنانی دادپهروه ری زیاتر. بو نمونه ئهگه ر فاکته ری عهقلّی پیّمان بلیّت به رپرسیاریّتی شارستانی ئه و کاته دروست دهبیّت که له ئه نجامی ههله ی که سیّك زیان به یه کیّکی دیکه بکهویّت، ئه وا فاکته ری نمونه یی پیّمان دهلیّت که ئه و کریّکاره ی له کارگه یه کدا زیانی به رده که ویّت پیّویسته خاوه ن کارگه که ی به رپرس بیّت له قه ره بووکردنه و هی تهنانه ت ئهگه رهیچ هه له یه کیشی نه کردبیّت.

لیّرهدا ده لّیین لهبهرئهوهی زوّربهی فاکتهرهکانی پیکهاتهی بنهما یاساییهکان بهگورانی کات دهگوریّت، بوّیه بیرکردنهوهیه کی لوّریکییه نه گهر لامان وابیّت کهدهیان و رهنگه سهدان مادهی ناو یاسای شارستانی عیّراق ییّویستیان

بهدهستکاری و گۆرانکاری بیّت و لهم پووهوه چهندین کتیّبی رهخنهیی نوسراوه (۱)، بگره ههروهك له پابردوودا ئاماژهمان پیّی دا، کهم تویّژینه وهی زانستی یاسایی ههیه که لهبواری یاسای شارستانی عیّراقیدا کرابیّت و رهخنهی لهمادهیه کی یان زیاتر نهگرتبیّت و داوای ههموارکردنی نهکرد بیّت.

چونکه ژیان ده جولیّت و دهگوریّت و ناکری و نابی دهقه پاساییهکان که کار بو نارامی وریّکخستن وییشخستنی كۆمەلگا دەكات وەستاوو نەگۆر بن تەنانەت ئەگەر بۆ سەردەمانىكىش زۆر گونجاو و يىشكەوتوو بووبن، چونكە كۆمەلگا لهگۆران ويێشكەوتندايەو ئـەو ياسـايەى ئـەمرۆ زۆر بـاش وگونجـاوە رەنگـە بـۆ سـبەينىّ بـاش وگونجـاو نـەبێت^(٨)، بۆيـە يٽويسته دەقه ياسابيەكانيش لەگەل گۆرانكاريەكاندا ماوە بەماوە ينداچونەوەيان بۆ بكرى و گۆرانكاريان تيا بكرنت. لەم روەوە گەورە پرۆفسىۆرو پسىۆرى كورد لەبوارى ياساو شەرىغەتى ئىسىلامى (دكتۆر مستەفا زەلمى) دەلىت: تەنانەت يێناسەكردنى ياساش لەسەردەمێكەوە بۆ سەردەمێكى دىكە دەبێت گۆرانكارى بەسەردا بێت چونكە بنەمايەكى گشتى و زانراوه که بهگۆرانی کات حوکمهکانیش دهگۆریت ئەمەش وادهکات که پیویست بیت بنهما یاساییهکانیش بگۆردرین، چونکه ههمیشه کارلیکی هاوبه ش لهنیوان کومه لگاو پاسادایهو ههموو پیشکه وتنیکی کومه لگا پیویسته پیشخستنی ياسايي بهدواوه بنّت، له كاتى دەرچواندنو هه لوه شاندنه وهو ههمواركردنى ههر ياسايه كيشدا پيويسته باوهرو وبارودۆخى سیاسی و کومه لایه تی و ئابوری و روشنبیری ئه و کومه لگایه له پیش چاو بگیریت. (۱) بی نمونه به هوی که می وده گمهنی باله خانهی فره قات له عیراقی ئه وسه رده مه دا، پاسای شارستانی عیراقی له کاتی باسکردنی خاوه ناریتی هاویه ش (الملکیة الشائعة)ى دەرگاوھەندىك دىوارو بەش دا، ناوى شىوققەوبالەخانە ناھىنىيت لەبرى ئەوە قىاتى سەرەوەو خوارەوە(العلو والسفل)لهمادهکانی۱۰۸۲-۱۰۸۲بهکاردههینیت تا سالی۱۹۷۱ودهچوونی پاسای توماری خانوبهره که لهروی شکلی یهوه هەندىك لەكەموكوريەكانى چارەسەركرد بەلام ياساناسان بەردەوام داواى دوبارە رىكخستنەوەى لايەنى بابەتى ئەم جۆرە خاوەندرېتى يە دەكەن^(١٠). بەھەمان شېروە لەئېستادا لەسەر تۆرەكانى ئەنتەرنېت گرېبەسىتى كىرىن وفرۇشىتن وچەندىن جۆرە گرێبەستى دىكە ئەنجام دەدرێت كەپێويستە ياساكانى لەگەڵ بگونجێنرێت.

⁽۲) تهنها بق نمونه بروانه: الدكتور سعدي البرزنجي، ملاحظات نقدية في القانون المدني، الطبعة الأولى، اربيل ۲۰۰۷. وهههروهها الدكتور محمد سليمان الاحمد، خواطر مدنية – افكار وآراء في القانون المدني، منشورات مكتب الفكر والواعي للاتحاد الوطني الكوردستاني، مطبعة حمدي للطباعة والنشر، الطبعة الاولى، السليمانية ۲۰۰۹.

^(^) د.صالح محسوب،السوابق القضائية ودورها في الاستقرار القضائي،منشورات مجلة العدالة،،دار الكتب للطباعة،بغداد٢٠٠٢،ص٨٠.

⁽٩) د. مصطفى ابراهيم الزلمي، فلسفة القانون، سلسلة منظمة نشر الثقافة القانونية، الطبعة الاولى، اربيل ٢٠٠٨ ، ص٢٩-٣٠.

⁽۱۰) د. محمد طه البشير ود.غني حسون طه، الحقوق العينية الحقوق العينية الاصلية القسم الاول، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، السنهوري للكتب القانونية,العراق١٩٨٢، ص١٤٤وكذلك مصطفى مجيد، شرح قانون التسجيل العقاري رقم٣٤لسنة١٩٧١، الجزءالثالث، العاتك لصناعة الكتاب، الطبعة الثانية، القاهرة ٢٠٠٨، ص٢٩٧

لهبهر ههموو ئه و هۆكارانهى باسمان كرد دواى دەرچوونى ياساى چاكسازى لهسيستهمى ياسايى عيراق لهسالى ١٩٧٧ كەتيايدا چەندىن پیشنیازى بۆ هەمواركردنه وهى ياساى سارشتانى كردبوو، هەربۆيه لهلايهن لیژنه یه کى تايبه تمهندى فەرمیه وه كه لهگهوره یاساناسانى عیراقى پیکهاتبوو لهناوه راستى ههشتاكانى سهدەى رابردوو پرۆژە یه كى بو یاساى شارستانى ئامادەكرا، بهلام لهبهرئه و بارودۆخهى بهسهر عیراقدا هات و چهند هۆكاریکى دیکه نه توانرا پرۆژەکه تیپهرینریت و جیگاى یاساكهى سالى ١٩٥١ بگریته وه . (۱۲)

باسی سنههم: کلکردنه و ه ریکخستنه و هی بابه ت و ماده کانی یاسای شارستانی

ئهگهرچی یاسای شارستانی عیّراقی سالّی ۱۹۰۱ و هه تیانوسیّك (مدونة - Codification) بر ههموو ریّساو بنه ماكانی یاسای شارستانی ده ركرا و چهندین یاسای جیاوازی تایبه تبهمامه له شارستانیه كانی له دوتویّی خوّیدا كرّكرده و همه شروه هوّی لابردنی ئه و دژیه كی و جیاوازیه ی له نیّوان حوكمی هه ندیّك له یاساكاندا هه بوو، به لام له ئیّستادا و دوای تیّپه رپوونی نزیكه ی ۱۰۰ سال جاریّكی دیكه برگه و ماده كانی یاسای شارستانی به سه رچه ندین یاسای قه باره بچوك و مامناوه ندا دابه ش بوون وه ك : یاسای سه لماندن، یاسای ریّخستنی مافی ته صروف له زهوی كشتوكال، یاسای به كریّدانی خانووبه ره، یاسای فروّشتن و به كریّدانی مولّك و مالّی ده ولّه ت، یاسای توّماری مه كینه كان، یاسای توّماری خانووبه ره ... هد.

راسته ناکری ههموو بهندو بابهته کانی یاسای شارستانی تهنها لهیه ک تیانوسدا رین کبخرین و ئهمه کاریکی ئیجگار قورسو ئاستهمه، به لام ده کری جاریکی دیکه ههولبدریت زوربه ی بابه ته کان رین کبخرین و یه کبخرینه وه بوئه وهی ئهو

⁽١١) د. منذر الفضل، عنصر الثبات وعامل التغير في النصوص القانونية.

بابهتیکه لهسهر ئهم ینگه ئهلکترونیه دهستکهوتووه:

<http://www.iraqja.iq/view.2594/> (2/4/2016)

 $^{^{(}YY)}$ دكتور احمد ابراهيم حسن، غاية القانون - دراسة في فلسفة القانون، دار المطبوعات الجامعية، مصر ٢٠٠١، ص $^{(YY)}$

⁽۱۳) الاستاذ عبدالباقي البكري والمدرس زهير البشير، المدخل لدراسة القانون، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، جامعة بغداد — كلية القانون: طبعة جديدة منقحة، بيروت ٢٠١٥، ص١٣٨.

ناپیکی و دژیه کییه ی له نیّوان یاساکاندا هه یه لاببریّت و به رچاوپونی و ئاسانکاری به دادوه ران و یاساناسان بدریّت، بیّنمونه ئه وه ی له به شی بنه ما گشتیه کان و سه رچاوه و حوکمه کانی پابه ندبوون (مصادر واحکام الالتزام) یاسای شارستانیشدا هاتووه جیاوازه له گه لا نه و یاسایانه ی دواتر ده رچوون وه ک یاسای چاودیّری ناکامه کان ژماره ۷۸ سالّی ۱۹۵۸، وهیان ئه وه ی له یاسای شارستانی سالّی ۱۹۵۱ دا هاتووه سه باره ت به ناوه پیّکی هه ندیّک له مافه عهینیه کان وه ک مافی ته سه روف و که لک و ره هن (حق التصرف والمنفعة والرهن) زیّر جیاوازه له گه لا نه وهی له یاسای توّماری خانوبه رهی سالّی ۱۹۷۱ دا هاتووه وه یان ریزبه ندی مافه نایابه کان (حقوق الامتیاز) له یاسای شارستانیدا ناکوّکه له گه لا یاسای جیّبه جیّکردنی سالّی ۱۹۸۰ و چه ند یاسایه کی دیکه ش، به جیّریّک زیّربه ی نه و سه رچاوانه ی که پاقه ی یاسای شارستانی ده که ن و ته نانه ت نه وانه ی له زانکوّکانی عیّراقیش ده خویّنریّت که م یان زیّر به و هیّه وه که و تونه ته نیّو هه له وه . (۱۹۰۱ هموو ئه و هیّکارانه و چه ندانی دیکه ش پاساون بوّئه وه ی جاریّکی دیکه زیّربه ی به ندو ماده کانی با به ته شارستانیه کان له یه ک تیانوسی توّکمه ی پرکوپیّک کرّبکریّته وه به همه مان نه و ریّچکه یه ی که له رابردوودا هه ندیّک و لاتّی دیکه بوّ نه و مه به سته گرتیانه به ر

⁽۱۰) لهماوه ی نزیکه ی ۲۰ سال لهکاری یاسایی و زیاتر له ۱۰ سال لهووتنه وه جیاوازه کانی یاسای شارستانی وه ک: دهروازه یه ک بخویّندنی یاسا، سهرچاوه و حوکمه کانی پابه ندبوون، گریبه سته شارستانیه کان، مافه عهینیه کان... هتد، له زانک و جیاوازه کانی کوردستان، زوّر له به باشکرا به و جیاوازی و دژیه کیانه مان بر دهرکه و تووه و بر خویّند کارانی به کالریوس و خویّندنی بالامان باسکردووه، ته نها بر نمونه: زوّر له گهوره یاساناسان به پشت به ستن به ماده (۱۲۹۰)ی یاسای شارستانی لایان وایه که خاوه ن زهوی وزاریّکی ره هنکراو تازاده له فروّشتنی ره هنکراوه که ماده یه به ماده (۳۱۷)ی یاسای توّماری خانوبه ره گورانکاری تیاکراوه به جوّریّك خاوه ن مولّکه که ناتوانی بیفروّشیّت تا ره زامه ندنی نه و خاوه ن قهرزه ی ره هنه که ی بر نه نجامدراوه و ه رنه گریّت. بروانه: د. محمد طه البشیر و د.غنی حسون طه المصدر السابق، ص۲۱۵

⁽٥٠) بروانه: جوستنیان، مدونة جوستنیان في الفقه الروماني، ترجمة: عبدالعزیز فهمي، عالم الکتب، بیروت ١٩٤٦، ص١٠.

به لأم یاسای شارستانی فه ره نسی که به کوّدی نایلیوّن (La Naplion code) به ناوبانگه و به (۲۲۸۱) ماده وه لەسالىي ١٨٠٤دا دەرچوپنرا، بووە سەرەتايەكى تازە بۆ كۆكردنەوەي ھەموو يان زۆرىنەي برگەو مادەكانى يەك لقىي ياسـا له تنوسیکدا. وه لهبهر زوری لایهنه باشه کانی به تاییه تی له روی لوژیك و دارشتن و دابه شکردنه وه زور له ولاتی جیهان يشتيان ييّببهست و بهههمان ريّجكهيدا روّيشتن، لهوانه: ئيتاليا ١٨٨٥ و ئيسيانيا ١٨٨٩ و چيلي ١٨٦٥ و ميسر ١٩٤٨ و عيّراق ۱۹۵۱.۰۰۰ هند. (۱۹

ئەمەش دواى ئەوە ھات كە لەسالى ١٨٠٠ بەبريارى ناپليۆن بونابرت ليژنەى ئامادەكردنى ياساكە لە (٤) كەس ينكهننرا كه خوشى سەريەرشتى كارەكانيانى دەكرد و تەنانەت بەشدارى لەھەندىك لەكۆبونەوەكانى لىرنەكەو گفتوگۆى مادهکانیشی دهکرد تا سالی ۱۸۰۶ سهرهتا بهناوی پاسای شارستانی فهرهنسی و پاشان بهناوی کوّدی ناپلیوّن بهفهرمی چاپکرا، توانی پاساو دابو نەرپتە پەرشو بلاوەكانى ئەو كاتەي فەرەنسا بەناوەرۆكېكى بەھېزو بەرپكخستنو دارشتنېكى زۆر رون و سادەوە كۆبكاتەوەو يېشىان بخات.(۱۷)

دواتر و له ژیر کاریگهری یاسای شارستانی فهرهنسی وچهند هوکاریکی دیکه خهلافهتی عوسمانی که رابهرایهتی ناوچەو ھەريۆمە ئىسلاميەكانى دەكرد سالى ١٨٧٦موجەلەي حوكمە عەدليەكان(مجلة الاحكام العدلية)ى لـه(١٨٥١)مـادەدا دەرچواند، كە زياتر كۆكراوەي حوكمەكانى شەرىغەتى ئىسلامى بوو لەبوارى مامەلەو دادبىنىيە شارسىتانيەكان بەگويرەي مەز**ھ**ەبى حەنەق $^{(1\Lambda)}$.

دوای نهمانی خهلافهتی عوسمانی ودروستبونی دهولهتی عهربی روّل و کاریگهری دکتور عبدالرزاق سنهوری که دەرچوى زانكۆى ليۆنى فەرەنسى بوو ديارو ئاشكرايە لەدووبارە كردنەوەى ئەزمونى فەرەنسى لەبوارى كۆكردنەوەو ریکخستنه و می برگه و بابه ته کانی پاسای شارستانی و ههر خوشی سه روّکی لیژنه ی ده رچواندنی پاسای شارستانی چهندین ولآتی وه ک میسر و عیراق بووه ۱٬۰۰۰ گهر ئیستاکه بمابوایه رهنگه بهم دوخهی ئیستای یاسای شارستانی عیراقی رازی

⁽١٦) الدكتور سمير تناغو، المصدر السابق، ص٣٦٧.

⁽۱۷) وليد غمرة، التقنين المدنى الفرنسي، تاريخه وأثره، بحث منشور في كتاب: مائتي عام على اصدار التقنين المدنى الفرنسي ١٨٠٤-٢٠٠٥ -اعمال الندوة التي عقدتها كلية الحقوق جامعة بيروت العربية - مجموعة من المؤلفين، منشورات الحلبي الحقوقية الطبعة الاولى، بيروت ٢٠٠٥، ص۹-۱۰-۹

⁽۱۸۰ دوای کۆتایی هاتنی جەنگی قرم لەنێوان عوسمانیه موسوڵمانەکانو روسەکان، خەڵکانێکی زۆری موسڵمان کەوتبوونه ژێر دەسەلاتی روسەكان، لەو كاتەدا خەلاقەتى عوسمانلى داواى لە كليساى ئەرسۆدۆكسى كرد لە موسكو كە ياسايەكى رونيان ھەبێت بۆ مامەللەكردن لەگەل هاولاتیه موسولمانهکان، لهبهرامبهریشدا روسهکان ههمان داوایان ئاراستهی عوسمانیهکان کرد (الرد بالمپل) بۆیه بهبریاری سلطان عبدالمجید ليژنهيەك لەشارەزايانى مەزھەبى حەنەفى و مەزھەبەكانى دىكەو بريارەكانى دادگا يېكھېنرا و توانيان مجلەى حوكمە عەدليەكان دەربكەن. بروانه:الدكتور هاشم حافظ والدكتور ادم وهيب النداوي، تاريخ القانون، العاتك لصناعة الكتاب، القاهرة بدون سنة طبع، ص٢٤٨–٢٤٩

⁽١٩) الدكتور فايز محمد حسين محمد، اثر مشروع السنهوري في القوانين المدينة العربية. بحث منشور على العنوان الالكتروني التالي:

نهبوایه و وه کو زوّر یاساناسی دیکه ی عیّراقی (۲۰) داوای دووباره دارشتنه وه و کوّکردنه وه ی بابهت و ماده پهرش و بلاّوه کانی لقی شارستانی بکردایه، چونکه ههروه کو باسمان کرد به هوّی جیابونه وه ی چهند بابه تیّکی تایبه ت له یاسای شارستانی و دهرچواندنی به یاسایه کی سه ربه خوّ، نارونی و دژیه کیه کی زوّر له لقی یاسای شارستانی دروستبوه که نهمه ش کاریگه ری نهرینی هه یه له سه ر چه سیاندنی مامه له کان (استقرار المعاملات) و به دیه یّنانی دادیه روه ری.

بۆ نمونه، گریبهستی بانهوانی (عقد المساطحة) لهههردوو یاسای شارستانی (مادهکانی ۱۲٦٦–۱۲۷۰) و تۆماری خانوبهره (مادهکانی ۳، ۲۲۹ ، ۲۳۶) باسکراوه ئهمهش بۆته هۆی دروستکردنی ههندیّك دژهیه کی لهمادهکاندا و بهو هۆیهشهوه جیاوازی لهبپیارهکانی دادگای پیاداچونهوه دروست بووه لهمه پیویستی تۆمارکردنی گریبهسته که لهفهرمانگهی تۆماری خانوبهره دهنا گریبهسته که بهپوچه ل و بهتال دابنریّت یان مهرجی تۆمارکردن تهنها بههۆکاریّك بۆ

بیّگومان ئهوهی لهسهرهوه باسمان کرد تهنها مشتیّکه لهخهرواریّکی دژیه کی و ناتهبایی لهبابه ته کانی یاسای شارستانی که به هوّی پارچه پارچه بوون و جیابونه و هی بابه ته کانی دروستبووه .

تەرەرى دورەم: پالنەرە كۆمەلايەتيەكان

بنه ما كۆمەلايەتيەكان ھەمىشە يەكىكن لەسەرچاوە راستەقىنەكانى پىكھاتەى ياساكان بەتايبەتى ئەو ياسايانەى پەيوەندى بەرىخىستنى رەڧتارى رۆژانەى تاكەكانەوە ھەيە ،بەلەبەرچاونەگرتنى ئەو بنەمايانەش درزىكى گەورە لەنىوان ياساو ئەو كۆمەلگادا دروست دەبىت.

لهم تەوەرەدا ئاماۋە دەدەين بەگرنگترين پاڵنەرە كۆمەلأيەتيەكانى دەرچواندنى ياسايەكى شارستانى بۆ كوردستان، جياواز لەو ياسا عيراقييەى ئيستا كارى پى دەكريت، ئەمەش بەدابەشكردنى تەوەرەكەمان بۆ سى باس كە ھەموو پاڵنەرە كۆمەلأيەتيەكانى تيدا چردەكەينەوە.

باسى يەكەم: گۆرانى كۆمەلأيەتى

http://www.mara.gov.om/nadwa_new/wp-content/uploads/2014/04/16_3.docx>(25-12->

⁽٢٠) لهوانه: د.منذر الفضل،المصدر الالكتروني السابق.

⁽۲۱) بق بهدواداچونی برپیار، جیاواز و دژیه کیه کانی دادگای پیاداچونه و سهباره ت به گریبه ستی بانه وانی بروانه: القاضی کیلانی سید احمد، کامل المبادئ القانونیة فی قضاء محکمة التمییز اقلیم کوردستان – العراق، الحزء الاول قسم القانون المدنی، الطبعة الاولی اربیل ۲۰۱۲، ص۳۷۰–۳۷۵.

زور لهپسپۆرانی بواری کۆمه لااسی لایان وایه ئهوه گۆرانه کۆمه لایه تیانه ی له ۱۰۰-۱۰۰ سالّی رابردوودا رویانداوه زور زیاتر وخیّراتره له و گورانکاریانه ی لههمان ماوه ی سه ده کانی پیشتر رویانداوه، ئهمه ش ده گهریّننه و بو خیّرایی داهیّنان وپیّشکه و تنه زانستیه کان له ههمو و کایه موعریفیه کاندا، له پال هوّکاره کانی دیکه ی وه ک روشه نبیری و ریّکخستنی سیاسی. (۲۲)

وه مادام یاسا رهنگدانهوهی ویست و پیداویستیهکانی کرمه لگایه بر پیکخستنی پهیوهندیه کرمه لایه تیهکان، وه لهبه رئهوه ی پهیوهندیهکان و ویست و پیداویستیهکانی ههر کومه لگایه که تاپادهیه جیاوازه لهگه ل کرمه لگایه کی دیکه، تهنانه تجیاوازه لهگه ل کهمان کومه لگایه کی دیکه، که واته راستیه کی واقعی یه که یاسا به گورانی کومه لگاو زهمه ن گورانکاری به سه ردا دیّت، هه ربویه یاسای هه رکومه لگایه ک لهگه ل کومه لگایه کی دیکه جیاوازه به تیّپه پربوونی کاتیش ده بی گورانکاری تیا نه نجام بدریّت بوئه وه ی پیربه پیستی ویست و پهیوهندی و پیداویستی یه کان بیّت. (۲۳)

بهمانایه کی دیکه کاتیک لهپیناسه ی یاسادا ده وتریّت که کوّمه نیک بنه مای گشتگیرو نه بستراکته که پهیوه ندی یه کوّمه لاّیه تیه کانی نیّوان که سه کان ریّکده خات به شیّوازیّکی زوّره کی، نابی لامان وابیّت که مهبه ست له و قسه یه نه وه یه که کوّمه لاّیه تیه کان دیارو دروست ده کات، به لکو نه وه پوداو و کیشه و پهیوه ندیه کوّمه لاّیه تییه کانه کو که له کوّمه لگایه ک به کوّمه لگایه ک بی دیکه ده گوریّت سیاسا دروست ده کات. (۲۶)

بهتێڕوانینێکی خێرای رێبازهکانی فهلسهفهی یاسا، بۆمان دهردهکهوێت که زوٚربهیان جهخت لهسهر گرنگی بارودوٚخی کومهنگاو دابو نهریت دهکهنهوه لهسهر دروستبونی ناوهروٚکی یاساکان، بهتاییهتی لایهنگرانی رێبازی مێـژوویی که

⁽٢٣) انتوني غدنز، علم الاجتماع، ترجمة: الدكتورفايز الصياع، مركز دراسات الوحدة العربية، الطبعة الرابعة، بيروت٢٠٠٥، ص١٠٤–١١٣

⁽۲۲) الاستاذ عبدالباقي البكري والمدرس زهير البشير، المصدر السابق، ص٣٣.

⁽۲۶) القاضى رحيم حسن العليكي، دروس في تطبيقات القوانين، المكتبة القانونية، الطبعة الأولى، بغداد ۲۰۱۱، ص٥٠.

سافینی (۲۰) و مونتیسکو (۲۱) رابه رایه تی ده کهن، ته نانه ت مونتیسک و لای وایه که هوشیاری و سایکولو ژیاو دونیابینینی کومه لگا له گه ن سروشت و که ش و هه واو جوگرافیاش کاریگه رن له دروست بوون و گورانی یاساکان (۲۲) .

هەموو ئەوانەي باسمانكرد لەكاتى خۆيدا پاساوبون بۆ دەچواندنى ياساى شارستانى عێراقى، بۆ نمونە لەراپۆرتى ساڵي٥٩١٩ ىلىرنىـەى دارايــى ئەنجومــەنى نوێنــەرانى عێراقــى كـﻪ لەســەر بودجــەى ئـﻪو ســالله بــﻪرزى كردبــۆوە هاتبوو:(ليژنەكەمان دەيەوێت سەرنجى حكومەت رابكێشـێت لەسـەر ئـﻪوەى لـﻪ كارنامـەى كابينـﻪ وەزارەيەكﻪدا هاتبووە سەبارەت بە گرنگى دەرچواندنى ئەو ياسايانەى وڵات پێويستى پێيەتى، چ ئەو ياسايانەى كە لـﻪلاى ئێمـﻪ هـيچ بونێكيان نيه يان ئەو ياسايانەى كە لـﻪلاى ئێمـﻪ هـيچ بونێكيان شارستانى وياساي بازرگانى وياساى زەوييەكان، كە ھەندىك لەو ياسايانە نزيكەى سەدەيەك بەسـەرياندا تێپەريوە،..ولـﻪو شارستانى و كۆمەڭيەتى وئابورى پێشكەوتنى گەورەى بەخۆرە بينيوە، بەجۆرێك زور حوكمى ياسايى ماوەيەدا بارودۆخى شارستانى و كۆمەڭيەتى وئابورى پێشكەوتنى گەورەى بەخۆرە بينيوە، بەجۆرێك نوب تـﻪنها پەلـﻪكردنى ماوەيەدا ئارودۆخى شارستانى ياساى تازە كە شوێنى ياسا كۆنەكان بگرێتـەوە لـﻪژێر رۆشـنابى ئـﻪو بنـەما تازانـﻪى كە حكومەت نەبێت لەدەرچواندنى ياساى تازە كە شوێنى ياسا كۆنەكان بگرێتـەوە لـﻪڅێر رۆشـنابى ئـﻪو بنـەما تازانـﻪى كە شارستانى عێراقى ساڵى١٩٥١ بوبێت، ئەوا لەئێستادا ھەمان پاساو وزياتريش بۆ تێپەراندنى ئەو ياسايە دروست بۆتـەوە، بەتنىيەتى لە ھەرۆمى كوردستان.

بیّگومان کوّمهلگای عهرهبی لهزوّر پووهوه جیاوازه له کوّمهلگای کوردستانی، نه پوشنبیری و بیرکردنهوهی زوّربهی خهلکی به سره و حلله وه ک روّشنبیری و بیرکردنهوهی خهلکی کوردستانه، نهپهیوهندی و کیشه و پیداویستیه کانیشیان دهقاوده ق وه ک یه نمونه پهیوهست بون به سهروّک هوّز و عهشیره ته وه که به سرو حیلله دا زوّربه هیّزه ، به لام

(۲۰۰ سافینی (۱۷۷۹–۱۸۹۱) یاساناسیّکی گهورهی ئه لمانی یه و کاری لهنوسینهوهی میّژوی یاسا کردووهو لای وایه یاسا وهك زمان بهشیّوازیّکی خوّرسکانه لهناو کوّمه لگاکان جیاوازه، لهبهناوبانگترین

پەرتوكەكانى (مێژووى ياساى رۆمانى لەسەردەمى ناوەراست دا).

⁽۲۱) فریدریك كارل فون مونتیسكو (۱۲۸۹–۱۷۰۰) بیرمهندو یاسا ناسایکی گهورهی فهرهنسی یه روّلیّکی گهورهی ههبووه لهدروستكردنی بنچینهیی سیستهمی دیموکراسی لهریّگای داهیّنانی بنهمای جیاكردنهوهی دهسهلاّتهكان له پهرتوكه بهناویانگهكانی نامه فارسیهكان، سهرنج لهسهر هوّكارهكانی مهزنی روّمهكانو پوكانهوهیان، روحی یاساكان…هتد.

⁽۲۷) وهههروهها بروانه: الدكتور محمود و أبوزيد، القانون والنظام الاجتماعي مكتبة وهبة، القاهرة ١٩٨٧، ص١١١-١٣١٠.

⁽۲۸) بروانه بهشیّك لهدهقی راپوّرته که ئاماژه ی پیّدراوه له لایهن: فرید فتیان، شرح قانون الاحوال الشخصیة مع تعدیلات القانون واحکام التمییز، دار واسط، الطبعة الثانیة، لندن ۱۹۸٦، ص۱۲–۱۳

له کوردستاندا عه شیره تگه ری که متره و ورده ورده ش له کالبونه وه دایه وه هه روه ها بیروبو چونی ئایینی و شوینی ژیان وجوّری ره فتارو کاروپیشه ش که میان زوّر جیاوازه، که ئه مه ش وه ك كوّمه لناسی گه وره (ئیبن خه لدون) ده لیّت جیاوازی له بیر کردنه و هو ره فتاریش دروست ده کات.

بۆیه لۆژیکیه که یاساکانیشمان جیاواز بن لهیهکهوه بهتایبهتیش ئهگهربزانین هیچ کام له (۹) ئهندامهکهی لیژنهی بنداچونهوه ئامادهکاری یاسای شارستانی عیّراقی که لهسالی ۱۹۶۳ دا پیّکهیّنرا وه تهنانهت (۷) ئهندامهکهی لیژنهی پیّداچونهوه بهیاساکهش ئهندامیّکی کورد زمانی تیّدا نهبووه، لهم پووهوه جیّگای خوّیهتی ئاماژه بهقسهیهکی دکتور مستهفا زهلّمی بکهین که دهلیّت: یاسای ههر کوّمهلگایه ک – نه ولات – ناگونجیّت بو کوّمهلگایهکی دیکهی جیاواز، چونکه لهکاتی دانان یان ههموارکردنی ههر یاسایه ک پیّویسته بارودوّخی سیاسی و کوّمهلایّیهتی و ئابوری و بیروباوه پو روشنبیری وتهنانهت بارودوّخی جوگرافی و ستراتیجیش لهبهرچاو بگیریّت (۲۹). که بیّگومان لهزوّربهی ئهو پوانهوه کوّمهلگای کوردستان جیاوازه له کوّمهلگای عهرهبی عیّراقی.

لهلایهکی دیکهشهوه فیکری عروبه کاریگهری خوی ههبووه بهسهر دهرچواندنی یاساکهدا ههروهك لههوکارهنی دهرچواندنی یاساکهو چهندین نوسینی سهروکی لیژنهی ئامادهکردنی یاساکه –که دکتوّر عبدالرزاق سنهوری یه –هاتووه وده لیّت: به ئامانجن یاسای شارستانی عیّراقی ببیّته نمونه و سهره تایه که بوّیاسای شارستانی عهرهبی و بوون به پالنه رو پوهرزیّک بوّ یه کیّتی خاکی عهرهبی. (۲۰) لهلایه کی دیکهشه وه له پیشه کی به ناوبانگترین پهرتوکیدا ده لیّت:کاتی نهوه هاتووه که یاساناسه میسریه کان هاوکار له گه ل پاساناسه سوری وعیّراقیه کان هاوبه شی بکه ن بوّ دارشتنی بنه مایه کی به هیّز بوّ یاسای شارستانی عهره بی که بنچینه که ی فقهی ئیسلامی بیّت وببیّته پاسای داهاتووی ههموو ولاته عهروبه ویه کان. پیویسته له چوارچیّوه ی یه که ولاتی فیدرالی به ناوی ولاته یه کگرتوه کانی عهره به یه کبگرن. (۲۲)

راسته بهشی زوری یاساکه پشتی بهستووه بهیاسای شارستانی فهرهنسی و شهریعهتی ئیسلامی بهتایبهتی مهزههبی حهنهفی به و حوکمه ی مهزههبی فهرمی خهلافهتی عوسمانی بووه وله ژیر سایه یدا (مجله الاحکام العدلیه)دانراوه کهدواتر

⁽۲۹) مصطفى ابراهيم الزلمي، المصدر السابق، ص۲۹.

⁽۲۰) بق بینینی ووته نهتهوهییه کان سنهوری بروانه: الدکتور فایز محمد حسین محمد، المصدر السابق، ص۱۷۰

⁽۲۱) تهنانهت دهسته واژهی (بلادالعروبة)له بری (البلاد العربیة)به کارده هیننیت بروانه :الدکتور عبدالرزاق احمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، الجزء الاول، نظریة الالتزام بوجه العام، دار احیاء التراث العربی، بیروت البنان، بدون سنة الطبع، ص و

⁽٢٢) اعداد:نادية السنهوري وتوفيق الشاوي، السنهوري من خلال اوراقه الشخصية، دار الشروق، طبعة الشروق الاولى، مصر٢٠٠٥، ص٢٥٤، ٣٢٥

بوو بەسەرچاوەيەك بۆ ياساى شارستانى عيراق (۲۳)، لەكاتىكدا خەلكى كوردستان لەمەزھەبى شافعى نزيكترن وەك لەمەزھەبى حەنەفى. لەلايەكى دىكەوە دابو نەرىتى ناوچە عەرەبيەكانو بىروبۆچونى ياساناسە عەرەبەكانى ناولىژنەى ئامادەكردنى ياساكە رۆلى ھەبووە لەدارشتن و ناوەرۆكى مادە ياساييەكان.

جا بۆیه کوردستان که کۆمه لگاکهی جیاوازه لهکۆمه لگای عهرهبستانی عیّراق پیّویسته یاسای شارستانی تایبهت به خوّی ههبیّت که رهنگدانه و می خواست و کیشه و یه یوه ندیه داراییه کانی کوّمه لگاکه ی خوّی بیّت.

ماوەتەوە ئەوەى بلتىن لەبەرئەو پەيوەندىە پتەوەى لەنئوان ياساو كۆمەلگادا ھەيە لەنيوەى يەكەمى سەدەى بىستەم زانسىتىكى تازە بەناوى كۆمەلناسى ياسايى (Sociology of law) وەك لقىكى تازەى زانسىتە كۆمەلايەتىيەكان دەركەوت بۆ راۋەكردنو بەدواداچوونى بنچىنە كۆمەلايەتيەكانى ياسا لەپال كارىگەرى ياساكان لەسەر كۆمەل و ژيانى كۆمەلايەتى. (٥٠)

باسی دووهم: یالنهری نهتهوهیی و سیاسی

ههر وولاتیک یاسای تایبهت بهخوی ههیه و جیاوازه لهگهلا یاسای ولاتیکی دیکه جا ئایا جیاوازیهکه زور بیت یان کهم. خو تهگهر ولاتهکه فیدرالی بیت تهوا ههر ههریمیک زور یاسای تایبهت بهخوی ههیهو کهم یان زور جیاوازه لهگهلا ههریمهکهی دیکه مادام بابهتی یاساکه دهچیته چوارچیوهی دهسهلاتی ههریمهکان و لهدهسهلاته فیدرالیهکانی ولاتهکهدا نیه.

⁽٢٣) بروانه :الدكتور عبدة جميل غصوب، القوانين الوضعية الفرنسية والشريعة الاسلامية:تقارب وتباعد، بحث منشور في كتاب: مائتي عام على اصدار التقنين المدني الفرنسي ١٨٠٤ – ٢٠٠٢ – المصدر السايق، ص١٨وهههروهها:المحامي الدكتورصلاح الدين الناهي، النظرية العامة في القانون وعلم الخلاف، مطبعة اسعد، بغداد١٩٦٨، ص٣٨

الدكتور محمد سليمان الاحمد، المصدر السابق، 0^{-9} .

⁽۲۰۰) بق زانیاری زیاتر لهسهر پهیوهندی پتهوی یاساو کوّمه لگاو کاریگه ریان لهسهر یه کتری بروانه: د. احسان محمد الحسن، علم الاجتماع القانونی، الطبعة الاولی، دار وائل للنشر، الاردن ۲۰۰۸، ص۲۱.

لیّرهدا پرسیاریّك دروست دهبیّت که ئایا بوّچی تهنانه تئه و ولاتانهی یان ههریّمانهی له پوی کوّمه لایه تیشه و ههیه کهوه نزیکن و یه ك نه ته و هو ئاین و زمان و کلتورو تهنانه ت یه ك سیسته می سیاسیشن و ه ك ولاتانی عهره بی کهچی یاسای تاییه ت به خوّیان هه یه به گهر به نه ندازه یه کی که میش بیّت جیاوازه له یاسای ههریّم یان ولاته که ی دیکه ؟ بیّگومان به شیّك له هو کاره که ی ده گه ریّته و بو پالنه ری نه ته وه یی و سیاسی. که چی که مجار ریّکده که ویّت دوو ولّات یان زیاتر له روی نه ته وه ی و زمانه و ه جیاواز بیّت به لام هه ندیّك له یاساکانیان وه ك یه ک بیّت نه مه ش کاتیّك ده بیّت که ریّککه و تن وهاویه یمانیه کیان له نیّوان دابیّت وه ك ولّاتانی یه کیّتی نه و رویا .

بیّگومان کوردستان لهنیّو یهکیّتی ئهوروپا نیهو زوّر گرنگه لهئیّستادا یاسای شارستانی تایبهت بهخوّی ههبیّت مادام نهتهوهکانی دهوروبهرمان به ژماره ی دهولهته سیاسیهکانیان یاسای شارستانیان ههیه وهك تورك وعهرهب.

ئهگهر دهرفهتی دهرچواندنی یاسای شارستانی کوردستانی تاوهکو ئیستا لهئیران و سوریا و تورکیا کاریکی ئاسته م بیت لهبه رئه وه ی ولاتی فیدرالی نین، به لام دوای نزیکه ی ۲۰ سال له حوکم پانی کوردی له باشوری کوردستاندا و بونی په رله مان و حکومه تی کوردستان، وه دوای زیاتر له ۱۰ سال له دهرچواندنی دهستوری عیراقی (سالی ۲۰۰۵) که سیسته می سیاسی له عیراقدا له ولاتیکی ساده وه کرد به ولاتیکی فیدرالی و ده سه لاتی ده رچواندنی یاساکانی دابه هه ریمه کان و دانی نا به دامه زراوه کانی هه ریمی کوردستاندا. (۲۲) ئیتر کاتی ئه وه ها تووه به جدی بیر له ده رچواندنی یاسای شارستانی بکریته و به کرده یی هه نگاوی بن بنریت ئه گه رچی ئه م کاره ما وه یه کی زوریشی بویت.

ئەم پاڵنەرە تەنانەت لەلاى دكتور عبدالرزاق السنهورى بوونى هەبووە وكاريگەرى لەسەر جێهێشتووە و لەپێشەكى چەندىن پەرتوكى دا ئاماژەى پێداوە كە ھەستى نەتەوەيى وچەسپاندنى خۆنەتەوەيى وجەخت كردنەوە لەسەر سەربەخۆبوون(لەياساى فەرەنسى)پاڵنەرێكى گرنگى ئامادەكرنى ياساى شارستانى مىسىرى وعێراقى وسورى يە وئىتر كاتى ئەوە ھاتووە فقهى ياسايى مىسىرى كە لەلايەن فقهى فەرەنسى يە وە داگىر كراوە ئازادبكرێت، داگىركردنێك كەھىچى كەمتر نيە لەھەر جۆرە داگىركردنێكى دىكە. (۷۲)

(٣٧) د.عبدالرزاق أحمد السنهوري،الوسيط، المصدر السابق، ص ه ، وةهةروةها الدكتور عبدالرزاق السنهوري، نظرية العقد-النظرية العامة للالتزام، الجزء الاول، دار الفكر للطباعة والنشر، بدون سنة ومكان الطبع، ص ه

⁽۲۱) بروانه ماده کانی (۱۱۰، ۱۱۰، ۱۱۱) له دهستوری عیراق سالی ۲۰۰۰.

باسى سى ههم: يالنهرى زمان

ئاشىكرايە زمان چ گرنگيەكى گەورەى لە ژيانى گەلاندا ھەيە بەجۆرىك ئەگەر زمانى لاتىنى پىشىنەخرايە نە شارستانيەتى يونان ونە ياساى رۆمانىشمان دەبوو، وەئەگەر كاردىنال رىچىللو (٢٨) وھاورىكانى كاريان بى پىشخسىتى ئەرمانى فەرەنسى نەكردايە زمانى فەرەنسى بەو چەشىنە بلاونەدەبۆوەو ياساى شارستانى فەرەنسى بەناوبانگىش نەدەبوو كە دەيان ولات كرديان بەھەوىنى ياسا شارستانيەكانى خۆيان، خى ئەگەر زمانى ستانداردى(فصىحى)عەرەبىش نەبوايە ئىستا مىللەتى عەرەب وئەدەب وبەرھەمەكانيان لە ئاست و بارودۆخىكى دىكەبوو،بۆيە دەوترىنىت زمان يەكسانە بەنەتەوە چونكە مرۆۋەكان جياواز لەبونەوەرەكانى دىكە قسەكەرو ھۆشمەندن وزمان دەنگى عەقليانە و ئەو ئامرازەيە كە بىرى پىدەكاتەوەو پىنى گوزارشت دەكات لەمرۆۋايەتى خۆى(٢٩).

گەلى كورد ئەگەرچى زمانى تايبەتى خۆى ھەيە وھەر ئەو زمانەش زياتر لەھەر رەگەزيكى ديكەى گەل پاريزگارى لەبونى كردووه ونەيھىيشتووه وەك ھەندىك گەلى دىكە لەناو بۆتەقەى گەلى عەرەب وتورك وفارسدا بتويتەوە، بەلام بەھۆى سىياسەتى زالمانەى ئەو ولاتانەى بەسەريان دابەشكراوه(ئىران وتوركىاوعيراق وسوريا)ھىيشتا نەبۆتە زمانى ئەو ياسايانەى كە ژيانى رىكدەخات، ياساكان تاوەكو ئىستا لە توركىا وئىران وسوريا بە زمانى نەتەوەى سەردەستى ئەو ولاتانەن، لەعىراقىش ئەگەرچى كوردستان لەسالى، ١٩٩٢ ەوە پەرلەمانى خۆى ھەيە وياساكان بەھەردوو زمانى كوردى وعەرەبى دەردەكات، بەلام تاوەكو نوسىنى ئەم بابەتە زمانى عەرەبى زمانى ياساكانە و تاوەكو ئىستا ياسا سەرەكيەكانى وەك ياساى بارى كەسى وياساى سزادان وياساى شارستانى..ھتد ھەر بەزمانى عەرەبىن وئەو زمانەش زمانى خويندن ونوسىن وتورى ياسايىيەكانە.

یاسای شارستانی پهیوهندیداره بهمامه له داراییه کانی که سه کان که روّژانه و له سهر ئاستی هه موو تویّژو چینه کاندا روو ده ده ده ن همر له کرین و فروّشتنه وه تا ده گاته کری و به لیّندان و قه رزو قه ره بوکردنه وه ، زوّر گرنگه به زمانی ئه و کوّمه لگایه بیّت که پاساکه به سه ریدا جیّبه جیّ ده بیّت ، بوّئه وه ی تاکه کان بتوانن بیخویّننه وه و له گه ل پراقه کردنیّکی که م لیّی تیبگه ن که مه مه شما فیّکه له مافه کانی هاولاتی . که چی تاوه کو میّستاکه و له میّژووی ده ولّه تی عیّراقی و بگره ده ولّه تانی دیکه ی ناوچه که ش که کوردستانیان به سه ردا دابه شکراوه هیچ وه رگیّرانیّکی فه رمی بو پاسای شارستانی نه کراوه .

⁽۲۸) کاردینال ریچیللو(۱۹۸۳–۱۹۶۲)دەولەتمەداریکی سەردەمی لویسی سیانزه بوو که ئەکادیمیای فەرەنسی به ئامانجی پاراستن وپیشخستنی زمانی فەرەنسی لەسالی،۱۹۳۰ دامەزراند وسالی،۱۹۳۹ فەرھەنگی زمانی فەرەنسیان بلاوکردەوە ودواتریش بویەکەمجار رۆژنامەیەکیان بەزمانی فەرەنسی بەناوی(گازیتە فەرەنسا)دەرچواند.

 $^{(^{}rq})$ احمد عبدالمعطى حجازي، اللغة هي الامة،مقال منشور في صحيفة الأهرام،العدد $(^{rq})$ في $(^{rq})$

بۆیه پالنهریکی دیکه لهپالنهرهکانی دهرچواندنی یاسای شارستانی کوردستان ئهوهیه که یاساکه راستهوخو دهبیّته کوردی کهزمانی فهرمی خه لکی کوردستانه و بگره لهدوای پهسهندکردنی دهستوری سالی ۲۰۰۵ی عیّراق ودهرچونی ههردوویاسای زمانه فهرمیهکانی عیّراق وکوردستان، زمانی کوردی زمانی فهرمی ههموو عیّراقیشه لهپال زمانی عهرهبی، دری

بیّگومان مهرج نیه ورشه بهووشهی یاسای شارستانی عیّراقی به زمانی کوردی بیّت به لّکو ده کریّ لهسه ره تادا سوود لهووشهی عهره بی و بیانیش ببینریّت به تاییه تی وشه ی عهره بی که نیّستا زمانی روّشنبیری یاسایی خه لّکی کوردستانیشه، بر نمونه نه گهرچی یه که یاسای شارستانی له ناوچه که داو له ناو جیهانی نیسلامیدا سه ره تا به زمانی تورکی نه ک عهره بی ده رچوو که نهویش مجله ی نه حکامی عه دلی یه و پاشان وه رگیردرایه سه ر زمانی عهره بی وه رگیراوه و تاوه کو له ده رچواندنی هه ردو یاسای شارستانی له تورکیا (سالاّنی ۱۹۲۹ و ۲۰۰۱) سود له زمانی عهره بی وه رگیراوه و تاوه کو نیستاکه ش چه ندین ووشه ی یاسایی عهره بی بوونی ماوه و کاری پی ده کریّت سه ره رای هه موو هه و له کانی که مال نه تا تورک و سه رکرده کای دواتریش بر زالگردنی زمانی ره سه نی تورکی و دوورکه و تنه و له پینوس و زمانی عهره بی، نه مه شر به هر کی کاریگه ری شهریعه تی نیسلامی به سه ریاساو روّشنبیری یاسایی نه و و لاته هه ر له سه رده می خه لافه تی عوسمانی که چه ندین سال بنکه و پایته خته که ی له و لاتی تورکیا بووه تا نه میری (۲٬۱۰) و هاخود یاسای شارستانی و التی نیران که چه ندین سال بنکه و پایته خته که ی له ولاتی تورکیا بووه تا نه میری (۲٬۱۰) و هاخود یاسای شارستانی و شه سه سه ماده (۱۱) له یاسای شارستانی نیران که ماده (۱۱) له یاسای شارستانی نیرانی به عهره به ناعه ره بیه کان وزیریه ی ماده کانی دیکه شی به و جوّره ن له کاتیکدا نه گه ریاسای شارستانی به کوردی ده ربچوینریّت ده کری به زمانیکی پاراوتربیّت وه که یاسای شارستانی نیرانی.

به راستی سهیره که له کوردستاندا داواکارو داواله سه رلیّکراو کورد بن و تهنانه ت زورجار عهرهبیش نه زانن لههه مان کاتدا دادوه رو فه رمانبه ره کانی دادگاو داواکاری گشتی هه مویان یان زوربه ی زوریان کوردبن و لههه مان کات دا دوسیه کان

⁽۱۰۰ بروانه مادهی (۱۶)ی دهستوری عیّراقی سالّی ۲۰۰۵ ویاسای زمانه فهرمیهکانی عیّراق ژماره(۷) سالّی۲۰۱۵ ویاسای زمانه فهرمیهکانی ههریّمی کوردستان ژماره(۱)یسالّی۲۰۱۶

⁽٤١) فريد فتيان، المصدر السابق، ص١٢

⁽٢٢) الدكتور عصمت عبدالمجيد بكر، من مجلة الاحكام العدلية الى القانونين المدني والالتزامات الجديد في توركيا، بحث منشور في مجلة التشريع و القضاء الالكترونية التابعة لمجلس القضاء الاعلى في العراق، وعلى العنواني الآتي:

http://www.tqmag.net/body.asp?field=news_arabic&id=1474&page_namper=p3 (22/12/2015)

به کوردی تۆمار بکرین و بریاره کانیش به کوردی ده ربچن به لام یاسا شارستانیه که ی به رده میان به زمانی عهره بیت له کاتیکدا یاساش داوایان لیبکات که پیویسته زمانی دادگا ویاساکان کوردی بیت (۲۲).

لەلايەكى دىكەوە لەسەر ئاستى كولىخەكانى ياسا زۆربەى مامۆستاكان بەزمانى كوردى وانەكە بەخوىندكاران بلىنەوەو ھەندىكجار بەمامۆستاى عەرەب زمان رازى نەبن و لىلى تىنەگەن بەتايبەتى لەقۆناغى بەكالرىنوس دا، بەلام ھەموو پەرتوكەكانى بەردەميان بەزمانى عەرەبى بىت. وەيان لەھەندىك زانكۆكانى كوردستان ناچار بكرىن كە پىويستە بەزمانى عەرەبى وەلام بدەنەوەو ئەگەر وەلامەكەيان بەكوردى بوو تەنانەت ئەگەر پاستىش بىت پىويستە بەھەلە دابنرىت و ھىچ نىرەيەكى پى نەدرىت. دىنى كاتىكىش زمانى عەرەبى بەكاردەھىنىزىت لە دادگا و زانكى و وەلامدانەوەى تاقىكردنەوەكان ئەوا بە كۆمەلىكى زۆر لەھەلەى رىزمانى وزمانەوانى بەكاردەھىنىزىت، نەك تەنھا لەلايەن كەسىكى كوردەوە كەزمانى دايكى عەرەبى نىه ورەنگە ناجۆر نەبىت ھەلەبكات، بەلكى لەلايەن زۆرىك لە ياساناسە عەرەبەكانىشەوە بۆنمونە ھەندىك لەشارەزايانى زمانى عەرەبى رەخنەى تونديان ئاراستەى دادوەرو ياساناسە مىسريەكان كردوە چونكە لە كاتى دادگايىكرنى(حسنى مبارك)دا كەوتبونە ھەلەي زەرەۋە دادوەرو ياساناسە مىسريەكان كردوە چونكە لە كاتى دادگايىكرنى(حسنى مبارك)دا كەوتبونە ھەلەي زمانەوانى زۆرەۋە (قىلەر كەلەر دادەۋەر وپارىزدەرى مىسرى ئەو دادگايىكرنى(حسنى مبارك)دا كەوتبونە ھەلەي زمانەوانى زۆرەۋە (قىلەر كەردەكانەۋە چۆن بىت؟!

لامان وایه ههموو ئه و کیشانه ئه و کاته چارهسه ر ده بن که یاسای شارستانی کوردستان به زمانی کوردی ده ربچیت وه تا ئه و کاته شه هه ر هه ولّدانیّك بو وه رگیّرانی یاسای شارستانی عیّراقی بوّسه ر زمانی کوردی زوّر به سود نابی و هه له و کهموکوری تیّده که ویّت، هه روه کو چوّن به ر له ده رچواندنی یاسای شارستانی میسری سالّی۱۹۶۸ هه له وکهموکوریه کی زوّر کهموکوریه کی زوّر له نیّوان تینوسی شارستانی تیّکه ۱۹۲۸ که به زمانی فه ره نسی له لایه ن پاریّزه ریّکی فه ره نسی (مانوری — له نیّوان تینوسی ئه سکه نده ریه ناماده کرابو و له گه ل وه رگیّرانه عه ره بیه که ی دروست به وو، که نه مه ش بوّخوّی

⁽٤٢)بروانه ماده (٤)ي ياساي زمانه فهرميه كاني ههريمي كوردستان.

⁽نان)لهتاقی کردنهوهی کوّتایی سالّی ۲۰۱۶ –۲۰۱۰ی کوّلیجی یاساو رامیاری زانکوّی گهشهپیّدانی مروّیی لهسلیّمانی، ئهم داواکاریه لهماموّستایان کراو ههر ماموّستایه کیش جیّبهجیّی نهکردایه ئهوا لیژنهی تاقیکردنهوهکان نمرهی خویّندکارهکهیان لهو وهلاّمهی بهکوردی بنوسرایه دهکرد بهسفر.

⁽٥٠) سمير عطاالله، أهل القانون وأهل اللغة،مقال منشور في صحيفة الشرق الاوسط،العدد١٣١٧٨ في ٢٠١٤/١٢/٢٧.

پالنەرىكى دىكەى بەھىزبوو تا لەوسەردەمەدا بىر لە ئامادەكردن ودەرچواندنى ياسايەكى دىكەى شارستانى بكرىتەوە بەزمانى عەرەبى. (٢٦)

بەشى دووەم

هەنگاوەكانى دەرچواندنى ياساى شارستانى كوردستان

کاتیک قسه رلهسه رپیویستی ده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستان ده که ین مه به ستمانه ئه و یاسایه چه ندین هه نگاو له پیش یاسای شارستانی عیراقی سالی ۱۹۰۱ه وه بی و پر به پیستی خواست و پیداویستی خه لکی کوردستان بیت. وه هرکاریکیش بیت بی پیشکه و تنی کی مه لایه تی، چونکه ئه رك و ئامانجی یاسای باش ته نها بریتی نیه له به دیه ینانی داد په روه دی و دابینکردنی ئارامی و ئاسایش بی کی مه لگا، به لکو ده بیت رو لیشی هه بیت له پیش

بهمانایهکی دیکه یاسا نابیّت ته نها به رگیّك بیّت و بو به ری کوّمه لگا بدوریّت و پهوایه تی بدات به هه مه و ره فت ارو داب و نه ریتیّکی کوّمه لاّیه تی، به لکو ده بیّت له هه مان کاتدا نامانجه کانی دیکه ش بییّکیّت که به دیهیّنانی داد په روه ری و پیشکه و تنی کوّمه لاّیه تی. له م رووه و نهرنج (۱۹۰۸) له پهرتوکه به ناوبانگه که ی خوّیدا به ناوی (خه بات له پیّناوی یاسا) ره خنه له رابه رانی پیّبازی میژویی بو پاقه کردنی یاسا ده گریّت له نیّویشیاندا سافینی که لایان وابوو یاسا خوّرسکانه و ه کو زمان گه شه ده کات، نه و لای وایه نه گه رچی یاسا ره نگدانه و هی کوّمه لگایه به لاّم پیّویستی به خه بات و ویست و تیکوشانه بو پیشخستن و به دیهیّنانی نامانجه کانی له داد په روه ری و پیکخستنی کوّمه لگاو چاکه ی گشتی. (۱۹۹۱)

⁽٢٦) د.سمير يوسف دحروج،عبدالرزاق احمد السنهوري—حياته—دراسةفي اعماله الفقهية والقانونية،منشورات زين الحقوقية،الطبعة الاولى،لبنان٢٠١٥-٣٢٦ الاولى،لبنان٢٠١٥-٢٦٣

⁽۲^{۱۷)}لهمه و ئه الله عبد الكريم، غاية القانون و عوامل التقدم — بحث في فلسلفة القانون – تويّرينه وه يه كه لهسه و ئه المانجه كانى ياسا بروانه: فارس حامد عبدالكريم، غاية القانون و عوامل التقدم — بحث في فلسلفة القانون – تويّرينه وه يه كه المانون المانون عبد الكريم و المانون المان

http://elibrary.mediu.edu.my/books/2014/MEDIU4463.pdf>(2/4/2016)

^{(&}lt;sup>۱۸)</sup> ئهرنج (1818 – 1892)ياساناسێكى گەورەى ئەلمانى يەو ماوەيەكى زۆر سەر بەرێبازى مێژويى بووە بەلام ديدگاى تايبەتى خۆشى هەبووە كە جياواز بووە لەرابەرەكانى ديكەى ئەم رێبازە و لەپەرتوكە بەناوبانگەكانى (ئامانج لەياسا ، روحى ياساى رۆمانى، خەبات لەپێناوى ياسانىقەد).

⁽٤٩) الدكتور حسن علي الذنون، فلسفة القانون، الطبعة الاولى، مطبعة العاني، بغداد١٩٧٥، ص٧٤، هةروةها بروانة: دياس، فلسفة القانون— المذاهب الاقتصادية والواقعية والقانون الطبيعي، ترجمة: هنري رياض، الطبيعة الاولى، دار الجيل بيروت ١٩٨٦، ص٧٨-٧٩.

بۆئەوەشى ياسىاى شارسىتانى كوردسىتان سىەركەوتو بنىت لەبەدىھننانى ئامانجەكانى پنويسىتە چەند ھەنگاونىك بگيرنىتەبەر كە لەم بەشەدا ئاماۋەى يى دەدەين.

تەوەرى يەكەم: ئامادەكردنى يرۆژەي ياساي شارستانى كوردستان

باسى يەكەم: يۆكھاتەي ليژنەكە

بهفهرمانی سهرۆکی ئهنجومهنی وهزیران پیویسته لیژنه یه کی بالاً له پسپۆرانی بواری یاسای شارستانی که چاکتره (۷-۹) که س زیاتر نه بیّت، که ههموو یان زوّربهی زوّریان ئهو که سانه بن که پسپوّرو خاوهن ئه زمونن له بواری یاسای شارستانی و ماوهی زیاتر له (۲۰) سالا له بواری یاسای شارستانی کاریان کردبیّ، وه گرنگه ئه و نهدامانه جگه له پسپوّرانی ئه کادیمی بواری یاسای شارستانی نیّو زانکوّکان له هه مان کاتدا دادوه رو پاریّزه ریشیان تیّدابیّت ئه وانهی له بواره که دا نوسین و شاره زاییان هه یه . بو نه و مه به سته پیّویسته میکانیزمیّکی گونجاو دابنریّت بو هه لبراردنی نه ندامه کان جاچ ئه ندامه کان له لایه ن سهروّکی ئه نجومه نی دادوه ری و وه زیری خویّندنی بالاّو نه قیبی پاریّزه ران ده ستنیشان بکریّت جاچ ئه ندامه کان له لایه ن سهروّکی وه زیران ، به چه ند که سایه تیه کی گهوره ی بواری یاسای شارستانی که نه وان پیّشنیازی ئه ندامه کان بکه ن بو سهروّکی وه زیران ، وه گرنگیشه به لای که می یه کیّك له نه ندامانی لیژنه که له بواری شه ربیعه تی نیسلامی بیّت و پسپوّرو شاره زابیّت له ریّوشویّنی مه عامه لاتی ئیسلامی ، چونکه جگه له وه ی روّربه ی خه لکی کوردستان موسولّمانن پسپوّرو شاره زابیّت له ریّوشویّنی مه عامه لاتی ئیسلامی ، چونکه جگه له وه ی روّربه ی خه لکی کوردستان موسولّمانن له له مان کاتدا شه ربیعه تی ئیسلام سه رچاوه ی میّژووی یاساکه شمانه .

چاكتره بیر له وه نه كریته وه كه ئه ندامانی لیژنه كه له و ژماره یه زیاتر بیّت كه پیشنیازمان كردوه و بریتی یه له (V-P) كه س چونكه ئه وكات كاره كانی قورستر و ئالوّزی زیاتریشی تی ده كه ویّت. ئه مه جگه له وه ی ئه زمونی ئاماده كردنی یاسای شارستانی گه لان ئه و راستیه ی سه ره وه مان بو ده رده خه ن، بو نمونه ئه و لیژنه یه ی که به بریاری نابلیوّن پیکه یّنرا بو ئاماده كردنی یاسای شارستانی فه ره نسی ته نها له (3) كه س پیکه اتبو و به لام نویّنه رایه تی پیشه یاساییه كان و شاره زاییه جیاوازه كانی ده كرد، و ه به حوكمی ئه وه ی كه به رله یاسای شارستانی فه ره نسی ۱۸۰۶ له باشوری ئه و ولاته دا زیاتر

بنهمایاساییهکانی روّمانی و له باکوریشدا دابو نهریّتی ئهلّمانی جیّبهجیّدهکرا بوّیه رهچاوی ئهوهش کرا بوو له هه لّبراردنی که سه کاندا. (۵۰)

به لأم یاسای شارستانی میسری که به سه ره تایه ک بق یاسای شارستانی زوّربه ی ولاته عه ره بیه کان داده نریّت، دوا لیژنه ی ئاماده کردنی یاساکه له سه ر داوای وه زیری دادو په زامه ندی ئه نجومه نی وه زیران له سالّی ۱۹۳۸ ته نها له دوو که س پیّکهیّنرا که یه کیّکیان خه لکی میسر (د. عبدالرزاق احمد السنهوری)و ئه وی دیکه یان بیانی بوو که (ادوار لامبیر)ی گهوره یاسا ناسی فه ره نسی بوو، به ماوه ی نزیکه ی (۱) سالّیش ئه رکه که یان به سه رکه و تویی ته واوکرد. (۱۵)

ماوهتهوه ئهوهی بنین لهبهرئهوهی یاساکه بهزمانی کوردی دادهنریّت پیویسته ههموو یان زوّربهی ئهندامانی لیژنه که شارهزای زمانی کوردی بن و باشتریشه ئهندامیّکی لیژنه که پسپوّری زمانی کوردی و شارهزای ووشه سازی بیّت، وهیان دهبیّت له پال لیژنه بالاّکه لیژنه یه بو دارشتنه وهی یاساکه بهزمانی کوردی پیّکبهیّنریّت که زوّربه یان پسپوّرو روشنبیری بواری زمانی کوردی بن و لهگه لیاندا چهند پسپوّریّکی یاسای شارستانی به شدار بیّت بو راقه کردن شیکردنه وه ی دهسته واژه کان.

باسی دووهم: میکانیزمی ئامادهکردنی یاسای شارستانی کوردستان

ئەو لىژنەيەى ئەركى ئامادەكردنى ياساى شارستانى كوردستانيان پى دەسپىردرىت چاكترە رەچاوى ئەم خالأنە كات:

۱-یاسای شارستانی عیّراقی کارپیّکراو بکهنه بنچینه و بنه مای دانانی یاسای شارستانی کوردستان لهبه رئه وهی یاسای شارستانی عیّراق هه م پشتی به ستووه به شه ریعه تی ئیسلامی وه ک سه رچاوه یه کی میّر ترویی و سودیشی وه رگرتووه له یاسای شارستانی فه ره نسی و سویسری و ئه لمانی پیّش ئه و هه موارکردنانه ی له دوای نیوه ی دووه می سه ده ی پایر دووه وه به سه ریاندا هاتووه، وه هه م بوّته به شیّک له کلتوری یاسای کوردستانیش. به لام سوود وه رگرتن له یاسای شارستانی عیّراقی و کردنه بنه ماو ریّنیشانده ر بو ئاماده کردنی یاسای شارستانی کوردستان جیاوازه له گواستنه وه ی کویرانه ی برگه و ماده کانی به لّکو پیّویسته سه رچاوه ی سه ره کی یاکه ممان خودی واقعی کوردستان بیّت.

یاساناسی گهورهی سویسری (Rossel) سهبارهت بهیاسای شارستانی سویسری ده نیّت: (یاسای شارستانی سویسریان که سویسریمان لهسهرچاوه وهرگرت که سهرچاوهی خوّمان بوون و توانیمان لهوهرگرتن لهیاساکانی دیکه

(°°) الدكتور عبدالرزاق السنهوري، الوسيط في شرح القانون المدني الجديد،المصدر السابق، ص٢٧-٢٨.

⁽٥٠) وليد غمرة، المصدر السابق، ص١٠.

دوربکهوینه وه نهگهر کاریکی سروشتی بیت که حوکمی هاوبه ش لهنیوان یاسای ئیمه و یاساکانی نه لمانی و فهره نسی ههبیت به لام یاساکه مان قهرزاری هیچ کام له و یاسایانه نیه تهنها له ههندیک بابه تی ورده کاری (تفصیلی) نه بیت، چونکه یاساکه مان به گویره ی سروشت و ناکارو نه قلیه تمان دانراوه، که به راستی و به رله ههمو و شتیک یاسایه کی سویسری یه) (۱۰۰).

رەنگە ئەو بۆچونە جۆرۆك لەرەھاييەتى پۆوەديار بۆت چونكە ئەگەر كۆمەلگاو دابو نەرۆتەكان سەرچاوە گرنگەكانى ياسا بەلام سود وەرگرتن لەئەزمونى ياسايى ولاتان كارۆكى ئاساييە بەلكو پۆويستىشە بەمەرجۆك دەقاودەق كۆپى نەكرۆت. ئەمە جگە لەوەى توۆۋىنەوەى ياسايى زۆربەى كات بەراوردكاريە بۆ دەرخستنى خالە لاوازو كەموكورپەكان.

بایاسای شارستانی عیّراقی بکریّته بنهمای کارکردن بوّ ده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستان به لاّم دوای لابردن و ههموارکردنی دهیان و بگره سهدان ماده ی لاوازو هه له تیایدا، ئاخر چ پیّویست ده کات لهیاسای شارستانی دا باسی مانگاو گامیش و سه گی هار و مریشك بکریّت. (۲۰)

۲-لهسالی ۲۰۰۹ بۆیهکهمجار یاسای شارستانی فهرهنسی سالی ۱۸۰۶ کارپیکراو بهتازهترین ههموارکرنهکانیه و هلایه نام ۲۰۰۹ بۆیهکهمجار یاسای شارستانی فهرهنسی سالی ۱۸۰۶ کارپیکراو بهتازهترین ههموارکرنهکانیه و هاه ده ده به دان دان دانستانی داد به داری در دانه کانوان ده به در دانه کانوان داد به دانستانی داد به دان داد به دانستانی داد به دان داد به دانستان داد به دان داد به دانستان داد به دان داد به دان داد به دان داد به دانستان داد به دان داد به دانستان داد به داد به دانستان داد باید باید به دانستان داد باید باید باید باید باید ب

۳− زۆر گرنگه یه کیّك یان زیاتر له ئه ندامانی لیژنه که له پال کاره که ی خویدا ئه و ئه رکه شی پی بسپیردریّت که ئاگاداری همموو یان زوربه ی زوری ئه و تویّژینه وه زانستیانه بن که له بواری یاسای شارستانی عیّراقیدا ئه نجامدرابن به تاییه تی له عیّراق دا به وردی له ده رئه نجام و پیّشنیازه کانی ئه و تویّژینه وانه بکوّلنه وه وسودیان لی وه بگرن. که زوّربه یان ره خنه یه یان زیاتریان له سه ر ماده کاریی کراوه کانی یاسای شارستانی عیّراقی تیادایه.

3 – له ژیر هه ر پاساویکدا بیّت نابیّت ئه و لیژنه به باساکه به زمانیکی دیکه ی جگه له زمانی کوردی دابنین، راسته ئاسانتره پاساکه به زمانی عه ره بی دابنریّت به لاّم ده بیّ ئه رکیّکی دیکه ی قورسی کاره که پان له نه ستق بگرن و به هه ر

^{(&}lt;sup>۲۰)</sup> وهرگيراوه له:د. عبدالرزاق عبدالوهاب، مشروع القانون المدني العربي الموحد، مجلة دراسات القانونية، العدد الاول ۲۰۰۲، بيت الحكمة، العراق، ص۱۲۸.

⁽۲۰۰ بروانه مادهکانی: (۲۲۲ ، ۲۲۲ ، ۳۵۷) له یاسای شارستانی عیراقی ژماره (٤٠)ی سالی ۱۹۵۱.

⁽٥٤) بروانه: القانون المدنى الفرنسي بالعربية، الطبعة الاولى، جامعة القديس يوسف، بيروت ٢٠٠٩.

شیوازیک بیت یاساکه به زمانی کوردی دابنریت ههتا ئهگهر چهند ووشهی عهرهبی و بیانیشی تیا به کاربهینریت. چونکه کاری ئه و لیژنه یه چهند سالیک ده خایه نیّت و دوای ئه وانیش لیژنه ی دیکه بن پیداچونه و به کاره که یان پیّکده هینریّت و هه له و که موکوریه کانیان لاده به ن.

٥-پێویسته لیژنهکه گرفت و بۆچونهکانی دادگا له جێبهجێکردنی یاسای شارستانی عێراقی لهبهرچاو بگرێت، چونکه لهدواجاردا ئهوان یاساکه جێبهجێدهکهنو ههمیشهش بۆچونی دادگا لهو شوێنانهی دهقێکی یاسایی روون نییه هۆکارێکه بۆپیشخستنی یاساو جێگای گرنگیدانی یاسا ناسانه.

7-پێویسته لیژنهکه ئهوهش لهبهرچاوبگرن که ئامادهکردنی یاسای شارستانی کوردستان دهبی وه وه تیانوس(تقنین)یک وابیّت بق زقربهی زقری بابهتو بنهما یاساییهکانی سهر بهلقی شارستانی، بق ئهو مهبهستهش پیّویسته یاسا لاوهکیه بابهتیهکانی دیکهش بخزیّنهوه ناو یاسای شارستانی بهتایبهتی ئهو یاسایانهی که زقر بهکهمی گوّرانکاریان بهسهردا دیّت وه ک یاسای تقماری خانوبهرهو یاسای مافی دانهرو یاسای چاودیّری ناکامهکانو،... هند لهبهر ئهو ههموو سودو لایهنه باشانهی تیانوس لهبواری ریّکخستنهوهی یاساو بهرژهوهندی کقمه نگادا دهیبینیّت. (۵۰۰)

باسی سنیهم: ماوهی ئامادهکردنی یاسای شارستانی کوردستان

دەرچواندنى ياساى شارستانى كوردستان، دەرچواندنى ياسايەكى ئاسايى نيه ونابيّت پەلەى ليّبكريّت. چونكە ھەم بۆ ماوەيەكى زۆر كارى پى دەكريّت، وە ھەم ياساكە برگەو مادەيەكى ئيّجگار زۆر لەخۆ دەگريّت. بىق نمونە ئەگەر ياساى شارستانى عيّراقى سالّى ۱۹۵۸ له (۱۳۸۳) مادە پيّكهاتبى ئەوا ياساى شارستانى مىسرى سالّى ۱۹۶۸ له (۱۱٤۹) مادەو ياساى ياساى شارستانى فەرەنسى سالّى ۱۸۰۶ له (۲۲۸۱) مادەو ياساى ياساى شارستانى توركى سالّى ۱۸۰۶ له (۱۲۲۸) مادەو ياساى پابەندبونەكان (قانون الالتزامات) له (۱۰۳۰) مادە پيّكهاتووەو ياساى يابەندبونەكانيش كە لە سالّى ۲۰۰۱ دەرچووە لە (۹٤۹) مادە پيّكهاتووه. (۲۰۰

وه له پووی ماوه شهوه یاسای شارستانی فه ره نسی له ۱۸۰۰/۷/۱۳ لیژنهی ئاماده کاریه که ی پیکهینرا که یاساناسی به ناوبانگ (بورتالیس) یه کیک بوو له ئه ندامانی لیژنه که و خودی (نایلیزن) یش به شداری له دانیشتنه کان دا ده کرد تا له

الدكتور عبدالمنعم فرج الصده، اصول القانون، دار النهضة العربية، بيروت بدون سنة طبع، ص١١٥–١١٦.

^(°°) بق زانیاری زیاتر لهسهر سودهکانی تیانوس بروانه:

^{(&}lt;sup>٥٦)</sup> بۆ زانيارى زياتر لەسەر ياساى شارستانى توركى بروانه: الدكتور عصمت عبدالمجيد بكر، من مجلة الاحكام العدلية الى القانون المدني والالتزامات الجديدين فى توركيا. سةرضاوةى ئةليكترؤنى ثيَشوو.

۱۸۰٤/۳/۲۱ یاساکه دهرچویّنرا وسهرهرای ههندیّك گورانکاری به لام تائیّستاکهش بهرکاره. (۵۰ ههرچی یاسای شارستانی میسری یه ئهوا لهسالی ۱۹۶۸ یاساکه دهرچویّنرا.

سهبارهت بهعیّراق، نهوا نهگهرچی لهسهره ای سهربه خوّبونیه وه خه لافه تی عوسمانی نه یتوانی له پوی یاساییه و سه سه بربه خوّ بیّت و تا ماوه یه ک یاساکانی سهرده می عوسمانی له په یوه ندیه شارستانیه کاندا جیّبه جیّکرد، به لاّم دوای تیّبه پربونی نزیکه ی ۱۰ سال به سهر سه به خوّبونی قسه و باسی ده رچواندنی یاسای شارستانی عیّراقی که جیّگه ی یاسای (مجله ی حوکمه دادیه کان مجلة الاحکام العدلیة) ی سالّی ۱۸۷۱ و چه ند یاسایه کی دیکه ی کوّن بگریّته وه له بهیران دا ده رکه و تربی یه یه که م لیژنه ی ناماده کاری بوّ یاساکه له سالّی ۱۹۳۳ دروستکراو به لاّم نه رکه که یان نهگه یشته نه نجام، پاشان لیژنه یه کی دیکه به بریاری وه زیری داد پیّکهیّنرا و له ۱۹۲۱/۱/۱۱ یه که م کوّبونه وه ی خوّی نه نجام داو پلان و بنه ماکانی کارکردنیان دیاری کرد، به لاّم نه و لیژنه یه شرو سه رکه و توون ته نها په شنوسیّکی سه ره تا یاساناسی پلان و بنه ماکانی کارکردنیان دیاری کرد، به لاّم نه و لیژنه یه سهر و یو به ای دیکه لیژنه ی برّ پیّکهیّنرا به سهروّکایه تی یاساناسی گهوره ی شاره زا له بواری شه ربیعه تی نه بسلامی، نه م لیژنه یه توانی له کاره که یان سه رکه و توو بن و به ماوه ی (۳) سال پروّژه که ناماده بکه ن و بیخه نه به درده میشه نگاندنی یاساناسان. (۸۵)

به لام یاسای شارستانی ئوردنی ئه وا هه رله سه ره تای سالی ۱۹۰۰ کار له سه رئاماده کردنی کراو دواتر له سالی ۱۹۰۶ وه ک پروّژه یاسایه ک پیشکه ش به ئه نجومه نی نوینه ران کراو ده نگی له سه ردرا، به لام له لایه ن ئه نجومه نی که سایه تیه کانه وه (الاعیان) —به مه به ستی زیاتر نزیکردنه وه ی یاساکه له شه ریعه تی ئیسلامی — په سه ندنه کراو گه ریّنرایه وه بو ئه نجومه نی نویّنه ران نویّنه ران و ئه وانیش ناردیانه وه بو حکومه ت. دوای چه ندین سال حکومه ت پروّژه یاساکه ی بو نه نجومه نی نویّنه ران نارده وه و ئه وانیش له سالی ۱۹۲۶ تیّیان په راند و جاریّکی دیکه ناردیانه وه بو نه نجومه نی که سایه تیه کان به لام له به دو و باره په سه ندنه کردنی له سالی ۱۹۷۷ لیژنه یه کی دیکه ی بالا بو پیّدا چوونه وه به یاساکه پیّکه یّند راو تا دواجار له سالی ۱۹۷۷ تیّیه ریّنراو له سه ره تای سالی ۱۹۷۷ هو که و ته بواری جیّبه جی کردنه وه ه با دواجار له سالی ۱۹۷۷ هو که و ته بواری جیّبه جی کردنه وه در ۱۹۷۰

(٥٩) بروانة: الدكتور منذر الشاوي، الانسان والقانون، الانسان والقانون، دار الذاكرة للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، بغداد ٢٠١٥، ص٥١-٥٠.

^{(&}lt;sup>۷۷)</sup> دكتور سمير تناغو، المصدر السابق، ص٣٦٦–٣٧٧.

وه بق زانيارى زياتر سهبارهت بهو ههمواركردنانهى ياساى شارستانى فهرهنسى بروانه: دكتور نبيل ابراهيم سعد، تقنين نابليون – التطور في ظل الثبات في مصادر، الالتزامات، بحث منشور في كتاب مائتى عام على اصدار التقنين المدنى الفرنسى، المصدر السابق، ص٩١-٩٣.

⁽٥٩) المحامي الدكتور محمد سالم ملحم، التطور التأريخي للقانون المدني الاردني، منشور على الموقع الالكتروني لجريدة الرأي وعلى العنوان الآتي:

لێرەدا دەگەينە ئەو دەرئەنجامەى كە دانان وئامادەكردنى ياساى شارستانى -جياواز لەھەر ياسايەكى دىكە- كاتێكى زۆرى يێويستەو نابێت بەھىچ جۆرێك يەلە لەتێيەراندنى بكرێت.

تەوەرى دورەم: بالوكردنەوەى پرۆژە ياساكەو پېكهېنانى ليژنەى پېداچونەوە

لهم تهوهرهدا باس لهههنگاوهکانی دوای ئامادهکردنی پرۆژه یاسای شارستانی کوردستان دهکهین، که ئهوانیش بلاوکردنهوه و خستنه پووی پرۆژه یاساکهیه بق هه لسهنگاندن و گفتوگؤی زیاتری یاساناسان و دواتریش پیکهینانی لیژنهی پیداچونهوه به پروژه یاساکه له ژیر روشنایی ئه و هه لسهنگاندن و تیبینیانه ی که یاساناسان لهمه پروژه که دهری دهبرن.

باسى يەكەم: بالۆكردنەوەى يرۆژە ياساكە بۆ گفتوگۆكردن

وهك لهپیشووتردا ئاماژهمان پی کرد یاسای شارستانی یاسایه کی ئیجگار گرنگه بو دهیان و ههندیّك جار سهدان سال ئاماده ده کری بویه پیویسته پهلهپهل لهئاماده کردن و دهرچواندنی نه کریّت و دهبیّت به جوّریّك بی لهگهل پیشکهوتنه کان و گورانکاریه کانی واقعی کومه لایه تی کوردستان بگونجیّت و چهندین ههنگاو لهیاسای شارستانی عیّراقی سالی ۱۹۵۱ باشتر بیّت. بوّئه و مهبهسته لامانوایه گرنگه به رلهناردنی بو په رلهمان پروژه یاساکه بلاوبکریّته وه بوئه وهی یاسا ناسان و پسپوّرانی بواری یاسای شارستانی قسه ی زیاتری له سه ر بکهن و ئهگهر هه له و کهموکوریه کی تیّدابیّت ئه وا به رلهبوونی به یاسایه کی به رکار، له لایهن ئه و لیژنه یه ی که بو پیّداچونه و به پروژه یاساکه پیّکده هیّنریّت چاك بکریّته وه .

ههروهك چۆن پرۆژه یاسای شارستانی میسری لهسائی ۱۹۶۲ چاپکراو لهلایهن وهزارهتی دادهوه خرایه بهردهم سهرنجو راپرسی دادوهران و مامۆستایانی زانکۆو دهسته دامهزراوه یاسایی و داراییهکانهوه، بۆئه و مهبهسته تهنانهت بهفهرمی داوای راو سهرنجی دادگاکانی وهك تیههلچونهوه و پیداچونهوه سهندیکای پاریزهران و کۆلیجهکانی ماف و بانکهکان و چهندین دامو دهزگای دیکه کراوه، ئه و ههنگاوهش نزیکهی (۳) سالی خایاند تا له سالی ۱۹۶۵ لیژنهی پیداچونهوه بهناوهروکی پروژه یاساکه پیکهینرا بو سود وهرگرتن له و رهخنه و سهرنجانهی لهمه و پروژهکه له و ماوهیهدا خرانه روو. (۱۰)

چونکه راسته لیژنهی ئامادهکردنی یاساکه لهگهوره پسپۆرانی بواری یاسای شارستانی و شهریعهتی ئیسلامی پیکدههینریت و ههروهك ئاماژهمان پیدا چاکتره ژمارهکهیان لهنیوان ۷-۹ کهس بیت، به لام ژمارهی هه لگرانی بروانامهی بالا لهبواری یاسای شارستانی له کوردستان دا زور لهو ژمارهیه زیاترهو ئهمه جگه له دادوهران و پاریزهران و پسپورانی بواری دارایی و شهریعهتی ئیسلامی و رویشنبیران که ژمارهیان بهههزاران ئه ژماره دهکریت.

⁽www.alrai.com/article/6286.html>(20-12-2015>

⁽۱۰) الدكتور عبدالرزاق احمد السنهوري، الوسيط ، المصدر السابق، ص١٧-١٨. وكذلك القاضي محمد كمال عبدالعزيز، التقنين المدني في ضوء القضاء والفقه، مكتبة الناصرة الحديثة، الطبعة الاولى، مصدر، بدون سنة طبع، ص٧.

بەدلنىيايەوە دواى بلاوبونەوەى يرۆژە ياساكە توپژينەوە و نوسىنى جۆراو جۆرى لەمەر دەنوسرېت، ئەو كاتە يېويستە كۆلىجەكانى بوارى ياسا وەيان تەنانەت سەندىكاى پارىزەران و يەكىتى دادپەروەران و ھەر دامو دەزگايەكى دىكەى پهیوهست به پاسا کونفراس و ورك شوّپ و چالاکی جوّراو جوّری لهمهر ئه نجام بدهن بوّئه وهی هاوکاری ئه و لیژنهی ييداچونهوهيه بن كه دواتر بق باشتر كردن و كهم كردنهوهي ههلهو كهموكوريهكاني يرقره ياساكه ييكدههينريت.

باسى دووهم: يێکهێنانى ليژنهى يێداچونهوه بهيرێژه ياساى شارستانى كوردستان

دوای ئامادهکردنی پرۆژه پاسای شارستانی کوردستان لهلایهن لیژنهی ئامادهکارهوه، وه دوای سالیّك تا دوو سال لەبلاوكردنـەوەي پرۆژەكـە بـۆ گفتوگـۆ كـردن لەسـەرى لەلاپـەن پاساناسـان و پسـپۆرانى بوارەكـە، پپوپسـتە ليژنـەي پیداچونهوه بهدهقی پروژه پاساکه پیکبهینریت بهبریاری ههمان ئهو دهسهلاتهی که لیژنهی ئامادهکاریهکهی پیکهینابوو(سەرۆكى ئەنجومەنى وەزىران).

ئەم لىژنەيەش ھاوشىنوەى لىژنەكەى يېشوو يېويستە لەكەسانى ئەكادىمى و يسىبۆرى بوارى ياساى شارستانى پٽکبهٽنرينت جا چ دادوهر يان پاريزهر يان شارهزاي شهريعهتي ئيسلامي بن، بهو مهرجهي ئهزمونيان له ٢٠ سال کهمتر نەبىت، وە لاشمان باشە ئەندامىكى لىرنەى ئامادەكارى پرۆژەكە لەم لىرنەى پىداچونەوەيەشدا ئەندام بىت. بۆئەوەى بتوانیّت بهرگری لهکاری لیژنهکهی پیشوو بکات ئهگهر پیویست بکات وهیاخود وهلاّمی پرسیارهکانی ئهندامانی لیژنهی ينداچونهوهو ههر کهسنکی ديکه بداتهوه، بهوينيهی ئهم ليژنهی ينداچونهوهيه رهنگبي لهههندنك كۆنفراس و كاری زانستى زانكۆكان سەبارەت بەيرۆژە ياساكە ئامادەو بەشدار بيت.

وه سەبارەت بەژمارەي ئەندامەكانىش، ھەروەكو چۆن لىژنەي يىداچونەوە بەياساي شارستانى عىراقى سالى ١٩٥١ لە (٧) ئەندام يېكهاتبوو بە سەرۆكايەتى سەرۆكى داد، وەيان ليژنەي يېداچونەوە بەيرۆژە ياساي شارستانى مىسىرى كە لهسالّی ۱۹٤٥ له (٥) ئەندام يېكهاتبوو لهگهل هاوكارى دەستەيەكى هونـەرى $^{(11)}$ ، ئـەوەي كوردسـتانيش لـه $^{-}$ ۷ ئەنـدام ییّك بیّت، بو سوود وهرگرتن لهرهخنه و سهرنجی یسیوّران و باشتركردنو به هیّزكردنی یـروّژه یاسـاكهو ئامـادهكردنی بـوٚ ناردنی بۆ پەرلەمان بە نوسىراوى سەرۆكاپەتى ئەو دەسەلاتە جېبەجى كردنەي لىژنەكەي يېكھېنابوو بەمەبەستى تێيەرندنو دەنگدان لەسەرى.

⁽۱۱) الدكتور عبدالرزاق احمد السنهوري، الوسيط، المصدر السابق، ص١٨٠.

جیّگای باسه ئهگهرچی ئهسلّی پروّژه یاسای شارستانی میسری که له سالّی ۱۹۶۲ ئامادهکراو له(۱۰۹۱) ماده پیّکهاتبوو، به لاّم لهلایهن لیژنهی پیّداچونهوهوه کاتیّك نیّردرایهوه بوّ ئهنجومهنی وهزیران مادهکانی کهمکرایهوه بوّ (۱۲۰۳) ماده، ، ئهمه جگه لهگورانکاری و دهستکاری کردنی بهشیّکی دیکهی مادهکانی پروّژهکه. (۱۲۰)

به هه مان شیوه لیژنه ی پیاداچونه وه به پروّژه یاسای شارستانی عیّراق ده سکاری زوّری ره شنوسی پروّژه که یان کرد له گرنگترینیان گوّرینی شهریعه تی ئیسلامی له سه رچاوه ی دووه مه وه بوّ سه رچاوه ی سیّیه م بوّیاساکه، بوّیه چاوه روان ده کریّت ئه و لیژنه یه شویّن ده ستی دیار بیّت به یاسای شارستانی کوردستانیش.

تەوەرى سنيەم: يەرلەمان و ياساى شارستانى كوردستان

لهسیستهمی سیاسی هه رولاتیکدا ئهگهرچی پهرلهمان دهسهلاتی راستهقینهی یاسادانانه و توانای رهتکردنهوه و گورانکاری و پیاداچونهوهی ههیه به و پروژه یاسایانهی لهلایهن حکومهت و سهروکی ولاته وه ئاراستهی دهکرینت، بهههمان شیوه مافی گورانکاری و رهتکردنهوهی ئه و پیشنیازه یاسایانه شی ههیه که لهلایه ن پهرلهمانتاران و لیژنهکانی پهرلهمانه وه ئاراستهیان دهکرینت.

به لأم به هرّی تایبه تمه ندی یاسای شارستانی، میکانیزمی ده رچواندنی ئه م یاسایه له روّربه ی و لاتانی دونیادا واپو شتووه که په رله مان پو لایکی ئه و توری تیانه بینی و ته نانه ت ده سکاری ناوه پو کی پروّره که نه کات و ته نها مافی په زامه ندی یان ره تکردنه وهی هه بیّت. بو نمونه له ده رچواندنی یاسای شارستانی فه ره نسی ۱۸۰۶ و میسری ۱۹۶۸ و عیّراقی ۱۹۰۱ و ته ته نانه ت یاسای شارستانی شارستانی ئوردنی سالی ۱۹۷۲ ... هند، ده سه لاتی یاسادانان هیچ گوپانکاریه کی ئه و توی له ماده و برگه کانی پروّره که دا نه کردو له روّربه ی حاله ته کان دا راسته و خو په سه ندی ده کرد (۲۰ و هه ندیّك جاریش و ه ك له تیّپه پاندنی بروّره که دا نه کردو له روّربه ی حاله ته داواکاری روّریك له پسپوران بوّئه و هی زیاتر پروّره که له شه ربیعه تی ئیسلام نریك بیت نه ك له یاسای شارستانی ئوردنی دا بینیمان له سه ر داواکاری روّریك له پسپوران بوّئه و هی زیاتر پروّره که له شه ربیعه ی په سه ند بیت نه ك له یاسا روّر و دواتر لیژنه یه کی پیداچونه و هی تایبه تی بوّ پیکه پیزاو پاش ده ستکاری کردنی پروّره که جاریکی ده کردو ره تی کرده و و دواتر لیژنه یه کی پیداچونه و هی تایبه تی بوّ پیکه پیزاو پاش ده ستکاری کردنی پروّره که جاریکی دیکه و دوانه ی ده سه لاتی نویّنه ران کرایه و تا له سالی ۱۹۷۱ یه سه ند کرا. (۱۶۰)

الدكتور عبدالرزاق احمد السنهوري، الوسيط، المصدر السابق، $^{(17)}$

⁽٦٢) الدكتور منذر الشاوي، الانسان والقانون، المصدر السابق، ص٣٧-٥٢.

⁽٦٤) المحامى الدكتور محمد سالم ملحم، المصدر الالكتروني السابق.

راسته لهنیو پهرلهمانی ههر ولاتیکدا ژمارهیه ییاساناس ههن و رهنگه ههندیکیشیان ههلگری بروانامهی ئهکادیمی بالأو دادوهربن، بهلام ئهندامانی ئهو لیژنانهی که ئهرکی ئامادهکردن و پیداچونه وهی پروّژه کهیان پی دهسپیردریّت لهگهوره پسپورهکانی بواری یاسای شارستانین و ماوهیه کی ئیجگار زوّر تهرخان ده که ن بهناماده کردنی پروّژه یاساکه به جوّریّك ئهو هیزه ئهده بی پروژه که دروست ده کات که پهرلهمان گورانکاری تیادا ئه نجام نه دات به لکو یان پهسهند بکهن یاخود رهتی بکهنه وه بو چاککردنه وه ی

ئێمهش پشتگیری لهو میکانیزمهی سهرهوه دهکهین بو دهنگدان وتێپهراندنی پـروٚژه یاسـای شارسـتانی لهپهرلـهمانی کوردستاندا، وه ئهگهر ئهم پێشنیازه لهگهل پهیرهوی ناوخوٚی کاری پهرلـهمان یهکنهگرێتـهوه ئـهوا دهبێت بـهجوٚرێك لـه جوٚرهکان بهسود وهرگرتن له ئهزمونی ئهو وڵاتانهی باسمان کردن، چارهسهرێکی گونجاوی بو بدوٚزرێتهوه.

ماوهتهوه ئهوهی بنین بهپهسهندکردنی پرۆژه یاسای شارستانی کوردستان لهلایهن پهرلهمانهوه یاساکه راستهوخو ناباته بواری جیبهجی کردنهوه، به نکو به شیواز نکی ئاسایی لهدهسه نتی جیبه جیکردنه (۱۰) لهماوهی (۱۰) روژدا پهسهندی کات و دهری بچوینیت (اصدار) دهنا تهنها یه ک جار بوری ههیه له و ماوهیه دا رهتی بکاتهوه بو پهرلهمان، وه پهسهند کردنه وهی بو جاری دووه م لهلایهن پهرلهمانه وه ئه و دهسه نتهی لاناهی نیریسته وه ک هه ریاسایه کی دیکه لهروژنامه ی فهرمی کوردستان بلاویکریته وه.

جگه لهههموو ئهمانهش پێویسته لهدوا مادهکانی یاساکهدا ماوهیهك دیاری بکرێت که لـهدوای تێپـه پبونی ئـهو ماوهیـه بهسهر بلاوکردنهوه .

ماده(۱)ی یاسای دابهشکردنی دهسه لاته کانی سه روّکایه تی هه ریّم به سه ر دامه زراوه دهستوریه کانی هه ریّم ژماره (۲)ی سالّی ۲۰۱۷.

⁽۱°) بپوانه بپگهی (۱) لهمادهی دهیهم لهیاسای سهروّکایهتی ههریّمی کوردستان ژماره (۱)ی سالّی ۲۰۰۵ی ههموارکراو. به لّام دوای دهرئهنجامهکانی ئهنجومهنی وهزیران، به گویّرهی دهرئهنجامهکانی ئهنجامدانی ریفراندوّم ئه و دهسه لّاته لهسهروّکی ههریّمهوه گوازرایهوه بوّ سهروّکایهتی ئهنجومهنی وهزیران، به گویّرهی

بۆ نمونه لهماده (۱۳۸۲)ی یاسای شارستانی عیّراقی سالّی ۱۹۰۱دا هاتووه که دوای تیّپه پرپونی (۲) سالّ بهسهر بلّوکردنه وهیدا لهروّژنامه ی فهرمی ئینجا کار بهیاساکه دهکریّت. ههرچی یاسای شارستانی میسری^(۲۱) و یاسای ئوردنی یه (۱^{۷)} ماوهکهیان بهزیاتر له (۱) سالّ دیاری کردوه و بهتیّپه پرپوونی ئه و ماوهیه ئینجا یاساکه دهچیّته بواری حبّیه جیّکردنه وه.

ئهمهش زورترین ماوهیه که لهنیوان دهرچواندنی یاسا و کهوتنه بواری جیبه جی کردنیه وه دابنریت، تا له و ماوهیه دا هاولاتیان به گشتی و دادوه ران و یاریزه ران و ماموستایانی بواری یاسا ئاگاداری ناوه روّکه زوّر و فراوانه که ی یاساکه بن.

كۆتايى

له دوای ته واوکردنی ئه م تویزینه و ه یه باره ت به کوردستان و پیویستی ده رچواندنی یاسای شارستانی، گهیشتینه چه ند ده رئه نجامیّك و بو خزمه تکردنی ئامانجی تویزینه و ه که ش چه ند راسیار ده یه ک ده خهینه روو:

يەكەم: دەرئەنجامەكان

۱-لهئامادهکردنی یاسای شارستانی عیّراقدا که ههنگاوه سهرهتاییهکانی لهسالانی سییهکانهوه دهست پیّ دهکات تا دهرچواندنی لهسالی ۱۹۰۱ پهچاوی جیاوازی گهلی کوردستانی له گهلی عهرهبی عیّراقی نهکراوه، بیّ نمونه ههموو ئهندامانی لیژنهی ئامادهکردنی یاساکهو لیژنهی پیّداچونهوه بهیاساکهش یهك یاساناسی کوردیان تیّدا نهبووه، لهکاتیّکدا یاسای شارستانی جیاواز لهههندیّك یاسای دیکه پهیوهندارترین یاسایه بهدابو نهریتو گهشهسهندنه کوّمهلایهتی یهکان.

۲-لەدوای تێپهرپونی (۱۰) سال بەسەر تەمەنىدا ياسای شارسىتانی عێراقىی لـەزۆر روەوە پێويسىتى بەھـەمواركردنو گۆرانكارى ھەيە، بەجۆرێك كەم توێژینەوەی زانستى بوارەكە ھەيە رەخنەی لێ نەگرتبێتو داوای چاككردنەوەی ھەڵـەو پركردنەوەی كەموكورپيەكانى نەكردبێ تا رادەی دەرچواندنى ياسايەكى تـازە، تەنانەت لەھەشىتاكانى سـەدەی رابىردو و پرۆژەيەكى نوێ بۆ ياساكە ئامادەكرا بەلأم لەبەر ھۆكارى سياسى پەيوەست بەبارودۆخى عێراق پرۆژەكە نـەبو بەياسـا و نەچووە بوارى جێبەجێ كردنەوە.

3

⁽۱۱) یاسای شارستانی میسری له ۱۹۲/۷/۱۹ پهسهند کراو له ۷/۲۹ سالّی ۱۹۶۸ لهروّژنامهی فهرمی بلاّوکرایهوه بهژماره (۱۹۶۸دوباره) و بهو مهرجهی له ۱۰/۱۰ سالّی ۱۹۶۹ جیّ به جیّ به کریّت. بروانه: القانون المدنی رقم ۱۳۱ لسنة ۱۹۶۸ طبقاً لأحدث التعدیلات، دار الحقانیة لتوزیع الکتب القانونیة، سنة ۲۰۰۶، ص۱۱.

⁽۱) ماده (۱) لهیاسای شارستانی ئوردنی ژماره (۲۳)ی سالٔ ۱۹۷۲.

۳-ئهگهرچی سهرهتای دروستبونی دهولهتی عیّراقی زمانی کوردی زمانی فهرمی دادگاکان بووه لهکوردستاندا، به تاییبهتی دوای دهرچونی یاسای زمانه ناوچهییهکانی سالّی ۱۹۳۱ دواتر لهسهردهمی کوّماریدا بهدهستور داننرا بههاوبهشی کوردو عهرهب لهعیّراقدا و دواتریش لهدهستوری کاتی سالّی ۱۹۷۰ زمانی کوردی لهپال زمانی عهرهبی بووه زمانی فهرمی ههموو ناوچهی تُوتونوّمی و تا لهدهستوری سالّی ۲۰۰۵ بووه زمانی فهرمی ههموو عیّراق لهپال زمانی عهرهبی، بهلام تاوه کو تیّستاکه لهکوردستان زمانی زوریّك له دادگاو کوّلیجهکانی یاسا عهرهبییه، ئهمهش بههوّی چهند هوّکاریّکهوه که گرنگترینیان بهعهرهبی دهرچونی یاسا سهرهکیهکانی وهك شارستانی و سرزاکان و کاروباری کهسیو…هتد وه نهبونی هیچ وهرگیّرانیّکی فهرمی کوردی بوّیان. لهکاتیّکدا ههموو گهلانی دهوروبهرمان (تورك و فارس و عهرهب) یاساکانیان بهزمانی خوّیانه.

3-زۆربەی زۆری كۆمەڭناس ویاساناسان لایان وایه یاسا دەرهاویشتهی ئایدیۆلۆژیاو بییروباوەرو پهیوەندیه ئابوری وكۆمەڭایەتیەكانه بۆیه لوگومەڭایەكەوە جیاوازە بۆیەكیکی دیکه بهلام كۆمەڭگای كوردی ئەگەرچی جیاوازه له كۆمەڭگاكانی دەوروبەری كەچی لەهەریمی كوردستاندا بهبی بوونی هیچ ریگریه کی یاسایی تا ئیستا یاسای شارستانی تایبهت بهخوی نیه كهپهیوهستترین یاسایه به رەفتاری دارایی وكۆمەڭایەتیه وه، ئەمەش له روی لوژیکی وژیرییه وه جیگای هەلویسته و رەخنه گرتنه.

٥-ئەگەرچى ياساى شارستانى ھەر گەل وولاتىك زۆر جياوازنيە لە ياساى شارستانى گەلانى دەوروبەرى بەتايبەتى ئەو ولاتانەى سەر بەيەك خىزانى ياسايىن، بەلام زۆربەيان ياساى شارستانى تايبەت بەخۆيان ھەيە بى رەچاوكردنى تايبەتمەنديەكانيان چ لە روى بابەت وناوەرۆكەوە وەك گونجانى لەگەلا كلتورو ئايديولوژيا وئايينزاوە ياخود لەروى زمان وزاراوەوە بىنگومان گەلى كوردستانىش لەچەندىن روەوە جياوازە لە گەلانى دەوروبەرى كە ئەمەش وادەخوازىت ياساى شارستانى تايبەت بەخۆى ھەبىت.

٦-میکانیزمی دهرچواندنی یاسای شارستانی لهزوربهی ئهو ولاتانهی ئیمه لهتویزثینهوهکهماندا تیشکمان خستوتهسهر جیاوازه لهدهرچواندنی ههر یاسایه کی دیکه چه لهروی ماوهی پیویست بق ئامادهکردنی یان لهروی متمانه کردن به یسیوریه تی لیژنه ی ئاماده کار ودهستکارینکردنی ماده کانی پروژه که له لایه ن دهسه لاته فهرمیه کانه وه .

دووهم: يێشنيازهكان

۱-لهبهر زوّری ئه و ماده کارپینه کراو و هه لوه شاوانه ی یاسای شارستانی عیّراقی، و ه زوّربونی ئه و ناکوّکی و در یه کیانه ی له گه ل یاسا تاییه تمه نده تازه کانه و ه دروست بون، و هبه حوکمی ئه و هه دریّمی کوردستان له ماوه ی رابردودا به تاییه تی له ماوه ی (۲۰) سالّی دوای راپه رین گوّرانکاری و پیّشکه و تنی به خوّوه بینیوه له روی ئابوری و روّشه نبیری و کوّمه لایه تی و فه رهه نگی یه و ه ، ئیتر کاتی ئه و ها تو و ها تایه شارستانی تاییه ت به خوّی هه بیّت، که و ه که ده ستوری مامه له داراییه کانه .

۲-باشتره بریاری پیکهینانی لیژنهی ئامادهکردنی یاساکه لهلایهن سهروّکی حکومهتهوه دهربکریّت بوّئهوهی ههنگاوه سهرهتاییهکانی نوسینهوهو دهرچواندنی یاسای شارستانی کوردستان دهست پی بکات که رهنگبی چهندین سال بخایهنیّت.

۳-پێویسته یاسای شارستانی کوردستان ههر لهسهرهتاوه بهزمانی کوردی بنوسرێت، نهك سهرهتا بهزمانی عهرهبی و دواتر وهرگێڕدرێته سهر زمانی کوردی. راسته ئهمه کاری لیژنهی ئامادهکردنهکه قورسترو دژوارتر دهکات بهلام بهم جوٚره شوێنی خوٚی دهگرێتو زمانی یاسا دهبێته کوردی لهکوردستاندا.

3 – گرنگه ئه و لیژنه یه ی بق ئه و کاره یاساییه میژوییه پیکده هینریت به ته واوه تی خقیان ته رخان بکه ن بقیه و ئه رکه و هیچ کارو پیشه یه کی دیکه ی دیکه ی یاسایی و زمانه وانی و هه ر بواریکی دیکه ی دیکه ی یاسایی و زمانه وانی و هه ر بواریکی دیکه .

٥-پێشنیاز دهکهین پێکهاتهی لیژنهی ئامادهکردنی یاسای شارستانی کوردستان له ٧-٩ کهس زیاتر نهبێت، وه جگه لههه لگرانی بروانامهی ئهکادیمی بالا، دادوهرو یسیوریکی شهریعه تی ئیسلامیش ئهندام بن تیایدا.

٦-دهشی لیژنهی ئامادهکردنی پروژه یاسای شارستانی کوردستان یاساکهی عیّراق بکهنه بنچینه، دواتر ههموار کردنو لابردن و زیادکردنهکانی تیّدا ئهنجام بدهن. بهومهرجهی لهدوا گورانکارییهکانی چهند یاسایهکی وهك: یاسای شارستانی فهرهنسی و ئه لمانی و سویسری و ئاگاداربن و پیّداویستیهکانی کومه لّگای کوردیش لهبهرچاو بگرن.

۷-پهرلهمان ئهگهرچی دهسته لاتی راسته قینه یی یاسادانانه به لام له پرسی ده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستاندا چاکتره ته نها روّلی په سه ندکردن یان ره تکردنه وه یی یاساکه ی هه بیّت نه ک گفتو گوکردن و که موزیاد کردنی ماده کان. وه ئهگهر په رله مانتاریّک سه رنج و تیبینیه کی هه بیّت پیویسته لیژنه کانی ئاماده کردن و پیداچونه وه یی یاساکه برپیار له وه رگرتن یان ره تکردنه وه ی تیبینیه که بده ن به هه مان ئه و میکانیزمه ی له زور ولاتانی دونیادا گیراوه ته به ربی ده رچواندنی ئه م

یاسایه، وهسهرهرای ئهوهی دهزانین کهئهم پیشنیازه ناکوکه لهگهل پهیرهوی ناوخوی پهرلهمان به لام پیویسته ئهم گرفته یاساییه -بهره چاوکردنی ئهزمونی ئهو ولاتانهی باسمانکرد- چارهسهری گونجاوی بو بدوزریتهوه.

سەرچارەكان

يەكەم/ پەرتوكەكان

١-د. إحسان محمد الحسن، علم الاجتماع القانوني، الطبعة الأولى: دار وائل للنشر، الاردن ٢٠٠٨.

٢-د. أحمد ابراهيم حسن، غاية القانون – دراسة في فلسفة القانون، دار المطبوعات الجامعية، مصر ٢٠٠١.

٣- انتونى غدنز،علم الاجتماع،ترجمة:د.فايز الصياع،مركز دراسات الوحدة العربية،الطبعة الرابعة،بيروت٢٠٠٥

٤-جوستنيان، مدونة جوستنيان في الفقه الروماني، ترجمة: عبدالعزيز فهمي، عالم الكتب، بيروت ١٩٤٦.

٥-الدكتور حسن على الذنون، فلسفة القانون، الطبعة الاولى، مطبعة العانى، بغداد ١٩٧٥.

٦-د. حسن كيرة، المدخل الى القانون، منشآة المعارف بالاسكندرية، بدون سنة طبع.

٧-دياس، فلسفة القانون - المذاهب الاقتصادية والواقعية و القانون الطبيعي، ترجمة: هنري رياض، الطبعة الاولى، دار الجيل، بروت ١٩٨٦.

 Λ القاضى رحيم حسن العكيلي، دروس في تطبيقات القوانين، المكتبة القانونية، الطبعة الاولى، بغداد Λ

٩-د. سعدى البرزنجي، ملاحظات نقدية في القانون المدني، الطبعة الاولى، اربيل ٢٠٠٧.

١٠–د. سمير تناغو، النظرية العامة للقانون، منشأة المعارف بالاسكندرية، بدون سنة طبع.

۱۱-د.سمير يوسف دحروج، عبدالرزاق احمد السنهوري-حياته-دراسةفي اعماله الفقهية والقانونية،منشورات زين الحقوقية،الطبعة الاولى،لبنان٢٠١٥

١٢-د.صالح محسوب،السوابق القضائية ودورها في الاستقرار القضائي، منشورات مجلة العدالة،،دار الكتب للطباعة،بغداد٢٠٠٢

١٣-الاستاذ عبدالباقي البكري والمدرس زهير البشير، المدخل لدراسة القانون، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، جامعة بغداد — كلية القانون، طبعة جديدة منقحة، ببروت ٢٠١٥.

18-د. عبدالرزاق احمد السنهوري، الوسيط في القانون المدني الجديد، المجلد الاول — نظرية الالتزام بوجه عام، منشورات الحلبى الحقوقية، الطبعة الثالثة الجديدة، بيروت — لبنان ٢٠٠٠.

١٥ د. عبدالرزاق احمد السنهوري، نظرية العقد النظرية العامة للالتزام،الجزء الاول،دار الفكر للطباعة والنشر
 والتوزيع،بدون مكان وسنة الطبع

١٦–الدكتور عبدالمنعم فرج الصده، اصول القانون، دار النهضة العربية، بيروت بدون سنة طبع، ص١١٥–١١٦.

۱۷ – القاضي: گيلانى سيد أحمد، كامل المبادئ القانونية في قضاء محكمة تمييز اقليم كوردستان – العراق، الجزء الاول
 – القسم المدنى، الطبعة الاولى، اربيل ۲۰۱۲.

۱۸- فريد فتيان، شرح قانون الاحوال الشخصية مع تعديلات القانون واحكام التمييز،دار واسط، الطبعة الثانية، لندن

١٩-القاضي محمد كمال عبدالعزيز، التقنين المدني في ضوء القضاء والفقه، مكتبة الناصرة الحديثة، الطبعة الاولى، مصر، بدون سنة طبع.

٢٠-د. محمود أبو زين، القانون والنظام الاجتماعي، مكتبة وهبة، القاهرة ١٩٨٧.

٢١-د. مصطفى ابراهيم الزلمي، فلسفة القانون، سلسلة منظمة نشر الثقافة القانونية، الطبعة الاولى، اربيل ٢٠٠٨.

٢٢-د. منذر الشاوي، الانسان والقانون، دار الذاكرة للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، بغداد ٢٠١٥.

٢٠٦ د. منذر الشاوى،الانسان والعدالة،دار الذاكرة للنشر والتوزيع،الطبعة الاولى،العراق٢٠١٦

٢٤-مونتيسكو، روح الشرائع، ترجمة: عادل زعيتر، اللجنة الدولية لترجمة الروائع، الجزء الاول، القاهرة ١٩٥٣.

٢٥-نادية السنهوري وتوفيق الشاوي،السنهوري من خلال اوراقه الشخصية،دار الشروق،طبعة الشروق الاولى،مصر٢٠٠٥

دووهم: توێژينهوهكان

١-د. عصمت عبدالمجيد بكر، من مجلة الاحكام العدلية الى القانونين المدني والالتزامات الجديدين في توركيا، بحث منشور في مجلة التشريع والقضاء الالكترونية التابعة لمجلس القضاء الاعلى في العراق، وعلى العنوان الآتى:

http://www.tqmag.net/body.asp?=news-arabic&id=1474&page-namper=p3(22-12-2015)

٢-فارس حامد عبدالكريم، غاية القانون وعوامل التقدم - بحث في فلسفة القانون، بحث منشور على العنوان الالكتروني
 الآتى:

(2/4/2016) http://elibrary.mediu.edu.my/books/2014/MEDIU4463.pdf

٣-د. فايز محمد حسين محمد، اثر مشروع السنهوري في القوانين المدينة العربية، بحث منشور على العنوان الالكتروني الآتي:

<www.maro.gov-nadwa-new/wp-conect/up load/2014/.../16-3.docx>
(20/12/2015)

٤-المحامي د.محمد سالم ملحم، التطور التأريخي للقانون المدني الاردني، منشور على الموقع الالكتروني لجريدة الرأي
 وعلى العنوان الآتى:

<www.alrai.com/article/6286.html>(20/12/2015)

٥-وليد غمرة، التقنين المدني الفرنسي - تأريخه وأثره، بحث منشور في كتاب: مائتي عام على اصدار التقنين، المدني الفرنسي ١٨٠٤-٢٠٠٤، اعمال الندوة التي عقدتها كلية الحقوق جامعة بيروت العربية - مجموعة من المؤلفين، منشورات الحلبي الحقوقية، الطبعة الاولى، بيروت ٢٠٠٥.

٦− د. عبدالرزاق عبدالوهاب، مشروع القانون المدني العربي الموحد، مجلة دراسات القانونية، العدد الاول ٢٠٠٢، بين الحكمة، العراق، بدون سنة طبع.

٧- د. منذر الفضل، عنصر الثبات وعامل التغير في النصوص القانونية.

http://www.iragja.iq/view.2594 (2/4/2016)

٨-د. نبيل ابراهيم سعد، تقنين نابليون ─ التطور في ظل الثبات في ظل مصادر الالتزامات بحث منشور في كتاب: مائتي عام على اصدار التقنين، المدني الفرنسي ١٨٠٤-٢٠٠٤، اعمال الندوة التي عقدتها كلية الحقوق جامعة بيروت العربية ─ مجموعة من المؤلفين، منشورات الحلبي الحقوقية، الطبعة الاولى، بيروت ٢٠٠٥.

سێيهم/ رۆژنامەكان

- احمد عبدالمعطى حجازي،اللغة هي الامة،مقال منشور في صحيفة الأهرام،العدد٤٦٦٠٨ في ٢٠١٤/٧/١٦
- ٢- سميرعطاالله، أهل القانون وأهل اللغة، مقال منشور في صحيفة الشرق الاوسط، العدد ١٣١٧٨ في ٢٠١٤/١٢/٢٧

چوارهم/ دهستور و یاساکان

١-الدستور العراقي لسنة ٢٠٠٥.

٢-قانون رئاسة اقليم كوردستان رقم (١) لسنة ٢٠٠٥ والمعدل.

٣-قانون اللغات الرسمية في اقليم كوردستان-العراق رقم(٦)لسنة٢٠١٤.

٤- قانون توزيع رئاسه الاقليم على المؤسسات الدستوريه للاقليم رقم(٢)لسنه ٢٠١٧.

٥- قانون اللغات الرسمية في العراق رقم(٧)لسنة٢٠١٤

٦-القانون المدنى الاردنى رقم (٤٣) لسنة ١٩٧٦.

٧-القانون المدنى الايراني لعام١٩٢٨ والمعدل

٨-القانون المدنى العراقي رقم (٤٠) لسنة ١٩٥١.

٩-القانون المدنى الفرنسي لسنة ١٨٠٤ بالعربية، الطبعة الاولى، جامعة القيس يوسف، بيروت ٢٠٠٩.

١٠ القانون المدني المصري رقم (١٣١) لسنة ١٩٤٨ طبقاً لاحدث التعديلات، دار الحقانية لتوزيع الكتب القانونية، سنة
 ٢٠٠٤.

پرخسته

ئه م تویژینه وه یه له ژیر ناوی (کوردستان وپیّویستی ده رچواندنی یاسای شارستانی) له پالّنه رو پیّویستی ده رچواندنی یاسای شارستانی کوردستان ده کوّلیّته وه چونکه یاسای شارستانی عیّراق که به رله را ۱۵ سال پیّش ئیّستا ده رچووه ره چاوی تایبه تمه ندی کوّمه لگای کوردستانی نه کردووه وله همان کاتدا سه دان ماده ی به شیّوازیّکی راسته وخوّ وناراسته وخوّ هه لوه شاوه ته و وسه دانی دیکه شی پیّویستی به هه لوه شاندنه وه و هموارکردنه وه یه تاوه کو له گه ل روحی سه رده م بگونجیّت وریّگا له پیّشکه و تنی کوّمه لگانه گریّت و باشتر دادیه روه ری به پنییّته دی.

ههروهها بههری تایبهتمهندنی ئهم یاسایه که بهیه کیّك له ئالوّزترین وگرنگترین وگهورهترین یاساکانی ههرکوّمه لگایه ك داده نریّت، له م تویّژینه وهیه دا باسی ههنگاوه زانستیه کانی ده رچواندنی یاسای شارستانیشمان کردوه که جیاوازه له ریّگاکانی ده رچواندنی ههر یاسای شارستانی شارستانی فهرهنسی و تورکی ومیسری و عیّراقی و ئوردنی.

ملخص

هذا البحث الذي هو بعنوان (كوردستان وضرورة اصدار القانون المدني)يتناول عن الدوافع الضرورية لاصدار القانون المدني الكوردستاني، لان القانون المدني العراقي الذي صدر قبل أكثر من ٦٥ عام من الان لم ياخذ بنظر الاعتبار خصوصيات المجتمع الكوردستاني وكذلك الغيت مئات مواد منه بصورة مباشرة اوغير مباشرة هذا عدا عن ضرورة الغاء وتعديل مئات اخرى من مواده حتى يتلائم مع روح العصر ولا يصبح عقبة امام تطور المجتمع وتحقيق العدالة وبسبب خصوصية هذا القانون الذي يعتبر من اهم واكبر واعقد القوانين في اكثرية الدول والمجتمعات فاننا بحثنا في الخطوات العلمية لاصداره الذي يختلف عن خطوات اصدار اي قانون اخر وذلك بالاستفادة من تجارب بعض الدول الاخرى في اصدارهم لهذا القانون المدنى الفرنسي والتركي والمصري والعراقي والاردني.

Abstract

This research, titled (Kurdistan and the Necessity to Issue Civil Law), studies the motivations and the need for passing Kurdistan civil law. It argues that the Iraqi civil law, which was passed more than 65 years ago, has not considered the peculiarities of the Kurdish society and, at the same time, hundreds of its articles have directly and indirectly been abolished while hundreds of those articles have to be amended so that they are adjusted to the new realities, do not impede social .progress, and result in greater justice

Due to the special nature of civil law, regarded as one of the most complex and significant laws of any society, this research also deals with the scientific procedures of passing Kurdistan civil law. These procedures are different from those adopted for passing any other law. In defining the procedures that has to be followed for passing Kurdistan civil law, the research has benefited from the steps .taken for the passage of French, Turkish, Egyptian, and Iraqi civil laws